

Cent ans d'esquí ena Val d'Aran

Era existència der Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana, e aguesta publicacion, son possibles gràcies ara ajuda de:

Generalitat de Catalonha

Departament de Cultura

Departament de Justícia

Gobierno de España

Ministerio de Ciencia e Innovación

Deputacion de Lhèida

Institut d'Estudis Ilerdencs

Conselh Generau d'Aran

Baqueira Beret S.A.

Ajuntament de Naut Aran

Ajuntament d'Es Bòrdes

Tolo&Associats

Donacions privades

Era seccion aranesa der Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana ei formada per Jusèp Loís Sans, Angelina Cases, Ròsa Maria Salgueiro, Miquèu Segalàs, Jèp de Montoya, Elvira Riu, Lourdes España, Bernat Arrous e Tonho Castèt. Formen era seccion estandard Joan Salas Lostau, Patrici Pojada, Jacme Taupiac, Florian Vernet, Felip Carbona, Claudi Balaguer e Franc Bardou.

Traduccion: Alidé Sans

Fòto portada: Cliché Estasen, Archiu CEC. Prumèrs esquaires aranesi e J.M. Soler. 11 març 1919

1èra edicion: octobre 2020

2ona edicion: octobre de 2022

© Andreu Pujol e Juli Sala

© Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana

ISBN: 978-84-09-23534.6

DL: L 60-2020

Imprés per Arts Gràfiques Bobalà

Imprés en Lhèida

ENSENHADOR

PRESENTACION	5
PROLÒG	11
INTENCIONS	13
Antecedents	15
1919. Comunicar era Val d'Aran	16
Ua expedicion memorabla	17
Prumèrs esquiaires aranesi	25
En tot esquiar pera Val d'Aran en 1919	27
Cap ath pòrt dera Picada damb esquís	33
Dempús de 1919	40
Montgarri. Cisco dera Mòga, Cabau, François e Cànida	44
Popularitat der esquí enes ans trenta	47
Era guèrra de 1936 a 1939	49
Era Companhia d'Esquiaires e Escaladors	49
Eth mèstre Jusèp Maria España Jaquet e er esquí	50
1947 e 1948. Corsi deth CEC. Esquiaires aranesi. Familhes	53
Prumèrs campionats aranesi d'esquí	55
Expansion der esquí aranés. Manuèl Mòga des d'Andrèu	60
Dificultats entà esquiar. Eth musèu Eth Corrau	62

Eth Musèu dera Nhèu e eth Refugi Ròsta	63
Esquiaires aranesi de competicion	65
Prumèr telesèra de Baqueira. CEVA. Era Escòla d'esquí	66
Eth CEC ena Val d'Aran. CAEI. Escòles d'espòrts de nhèu	73
Lluís Estasen e Pla. Apunts biografics	78
Jean Arlaud	81
Estacions d'esquí araneses	81
Equipaments e servicis deth territòri	85
HÒNTS	89
ARREGRAÏMENTS PERSONAUS	91

PRESENTACION

Era Val e er esquí hè cent ans qu'aueren un *romanç*. Se coneisheren, s'agradèren, s'enamorerèn e seguissen eth sòn idilli. Abans d'aquerò cau d'ider qu'era Val d'Aran, era nhèu e eth gèu bèth temps a que se coneishen e que hestegen. Eth nòste país, enes glaciacions Würm ère dejós deth gèu. Peth dessus des côtes actuaus i auie ua cocha de gèu d'ath torn de 700 mètres ena part baisha e ath torn de 300 mètres ena part mès nauta. Quan aqueth gèu s'anèc delint e pòc a pòc s'anèc convertint en un immens lac, es prumères tribus demorauen ena mieja e nauta montanha. Es estudis de Bérangère Clave¹ mos diden que durant eth Paleolitic Superior era antropizacion non ère possibla degut a qu'era temperatura base e eth domeni glaciau non deishauen possibilitat de vida en nautada. Mès entre es ans 9200 e 8000 a. J. C. eth brutau escauhament olocenic interven, seguit d'un escauhament progressiu portant-mos a un moment optim climaticament parlant, entre eth 7000 e eth 4000 a. J. C., en tot poderle arribar a arrossegat en periòde atlantic de 6000 a 2500 a. J. C. Es estudis palinologics e paleoclimatologics demòstren que de 7000 a 4000 a. J. C. er ennautiment dera temperatura da ua evolucion climatica damb tendéncia cauda e umida seguida d'un periòde tostemp caud e de mès en mès sec². En III milleni a. J. C. era ocupacion pastorau e agrària, déjà presenta des deth V milleni a. J. C., s'intensifique e generalize per dessus des 2000 mètres de nautada. En plan de Beret, en Horcalh, en Marimanha, en Liat, en Bacivèr, en Porèra... era riquesa de vestigis arqueologics deth Bronze e dilhèu deth Neolitic en dan testimòni³.

Era ocupacion permanenta dera nauta montanha ei interrompuda per ua oscillacion climatica heireda qu'arribè vers 800 - 700 a. J. C. Agustè heiredament damb era aparicion dera prumèra nhèu que non dèishe pèisher ath bestiar durant ua seria de mesi der an, provòque er abandon des abitats ena nauta montanha e era conquista der hons dera val damb era installacion des nauï nuclèus enes solans.

Ben sabem que se coneishen gravats rupèstres damb òmes sus esquis que se daten entre 4000 e 2500 a. J. C. en Zalavoug en Russia, e Rodoy en Norvègia, e ad aqueres epòques corresponen dus esquis procedents de Suècia: er esquí de Kalvstrak (4000 a.

1 CLAVE, Bérangère. (2001). Tèsi de doctorat: *Au cours de l'Holocène. Oceanographie. Paléo-océanographie*. Bordèu.

2 GALOP, Didier. (2000). *La propagation des activités agro-pastorales sur le versant nord-pyrénéen entre le Ve. et le IIIe. millenaire avant J-C. L'apport de la palynologie. Rencontres meridionales de Prehistoire récente*. Tolosa: Editions Archives d'Ecologie prehistorique.

3 GRATACÓS, Isaure. *Revue de Comminges et des Pyrénées Centrales*. Les cercles pétroglyphiques de l'Estanh Nere deth Horcalh. Tome CXXII, n° 3 juillet-aout-septembre 2007. Les gravures petroglyphiques du Pla de Beret. Tome CXXV, n° 1 janvier-juin 2009. Pla de Beret: La "pierre aux cercles" du chemin de Baciver. Tome CXXVIII, n° 2. 2012. Beret – Baqueira – Baciver – Marimanha. Inventaire des sites protohistoriques. Tome CXXXI, n° 2. 2015.

J. C.) e er esquí de Hoting (2500 a. J. C.)⁴. Era Val d' Aran com es país aupins aurien de demorar molti ans entà conéisher aguesti utisi e es techniques entà utilizar-les.

Es autors deth present libre, es Srs. Andréu Pujol e Juli Sala, mos conden er hestejament dera Val d'Aran damb era nhèu e damb er esquí en aguesti darrèri cent ans. Era façon e aliança, qu'entre toti auem cercat e trobat, de qu'era incleméncia e era dificultat que portaue era nhèu damb er heired e eth gèu, age devengut era creacion de riquesa e principau activitat economica deth nòste país, mos avale.

Des des vengudes des insignes Franz Schrader e Maurice Gourdon, aupinista e scientific enes sues campanhes a partir de 1874; eth viatge de Mn. Cinto Verdaguer enquiàs Pirenèus en 1882; passant pera pujada ar Aneto damb esquis de Louis Robach en 1903; es vengudes de Juli Soler e Santaló e era publicacion dera sua *Guia de la Vall d' Aran* en 1906 o era mission arqueologica de 1907; arribam ath gran projècte de 1919 entre Josep Puig e Cadafalch, president dera Mancomunitat de Catalonha, Jusèp Maria España Sirat, aranés e president dera Deputacion de Lhèida e Jaume Massó Torrents cofondador deth Centre Excursionista de Catalonha e der Institut d' Estudis Catalans, entà que Lluís Estasen, Josep Maria Soler e Pau Badia, excursionistes e esquiadors dera Seccion d'Espòrts de Montanha deth CEC, subvencionadi pera Mancomunitat, portèssen eth materiau e ensenhèssen a esquiar as aranesi pensant en facilitar un miei de transpòrt e de comunicacion, laguens des dificultatats deth moment ena nòsta Val.

Aranesi de toti es pòbles apreneren era naua tecnica e pòc a pòc anèren destacant e s'esdeguèren, aprofitant d'aguesta naua forma de hèr, de desplaçament, de divertiment... de competicion, arribant quauques uns as campionats deth mon e as Olimpiades. Es autors mos les nomenten de forma exhaustiva. A tot darrèr aguesta nauetat a creat un *modus vivendi* pròpri e ua industria plan importanta ath sòn torn.

Se mos cau méter ua hita, un moment d'inflexion totau entath nòste país ara naua forma de hèr, de vida e d'economia, la poiriem plaçar ena data deth 28 d'agost de 1962 damb era creacion de TEVASA (*Telecables Valle de Arán, S.A.*), empresa que darà origina mès tard ara actuau Baqueira/Beret e en deseme der an 1964 damb era inauguracion deth prumèr telesèra.

Er equip de directius e collaborators an estat, damb d' auti, es artífex dera creacion e eth modelatge d' aguesta meravilha que projècte era Val d' Aran ath mon. Er esperit de Baqueira a sabut captar era esséncia dera Val e tot çò qu'era natura li aufrie e atau, empresa e país, projectà 'c as quate punts cardinaus damb aires de modernitat.

Pòc a pòc, enes espònes e vessants dera montanha se materializèc Baqueira prumèr, e Beret e Bonaigua dempús. Eth complexè anarà equipant-se damb remontadors e

4 UNZU URMENETA, Mercedes. *Anteproyecto del frío de la glaciación a la riqueza de la nieve*. Universidad de Navarra.

installacions entà qu'era gent pogue gaudir d'aguest lòc privilegiat dera natura, esguitlant-se pes pales nheuades. Era aflluència de personas de per tot entà gaudir d'aguestes installacions apòrte riquesa e evolucion enes costums, enes abituds des aranesi. Es desirs de poder gaudir de forma mès intensa d'aguestes installacions e des beutats naturaus, patrimoniaus e ludiques dera Val hèn qu'era demanda de lotjaments hotelèrs e abitadges de dusau residència s'intensifiquen, e eth dar compliment ad aguesta demanda a hèt créisher es pòbles, crear naues urbanizacions e ampliar totes es infrastructures a tot nivèu.

Entretant, a partir de 1974, en tèrme de Betren nèishen es pistes dera Tuca, que degut ara manca de nautada (1050 a 2250 m.) e d'inversion en estructures, non podec estabilizar-se e afrontar un futur de reüssida.

Eth papèr d'*Educación y Descanso*, Era Escòla e es diferents escòles e es clubs d'esquí aranesi, damb eth CEVA (Club d' Esquí Val d'Aran) e eth CAEI (Club Aranés d'Espòrts d'Iuèrn) coma grani exponents, atau coma eth Conselh Esportiu dera Val d'Aran, an estat vitaus entar ensenhament der esquí a mainatges dera Val e de dehòra que s'an volut méter jos es sues directritz, damb es fruts qu'an dat e daràn en totes es disciplines e era sua evolucion: esquí aupin, de hons o nòrdic, de montanha o trauèssa, telemarc, es diferents especialitats de surf de nhèu o *snowboard*, *freestyle*, eliesquí... Un mon de possibilitats entà un mon nau!

En aguesti moments cau díder qu'er esquí aranesi ei pro ben representat a nivèu nacionau e internacionau, damb esquiadors de valor que son enes circuïts internacionaus damb bones marques e damb totes es opcions. Es pistes d'esquí e de montanha de Baqueira-Beret-Bonaigua-Bacivèr an ajudat en grana manèra ad açò e son un referent nacionau e internacionau, damb ua còta minima de 1500 m. e maxima de 2610 m. Eth sòn actuau domeni esquiable ei de 2166 ectares plaçades ena sua major part ena vessant nòrd des Pirenèus, damb era consecutiva quantitat e qualitat dera sua nhèu. Ua infraestructura de modèrnes installacions e pistes asseguren eth gaudi a toti, sigue quin sigue eth sòn nivèu d'esquí. Entàs expèrts, eth dehòra de pista, esquí de montanha o surf de nhèu: era ofèrta dera Val ei immensa.

Era enòrma quantitat d'establiments hotelèrs damb granes prestacions, atau coma restaurants e ofèrta ludica *après-ski* e de botigues hèn dera Val un lòc paradisiac e unic. Personas de totes es origines e professions passen part des sues vacances enes iuèrns aranesi en tot gaudir de tota era beresa e servici qu'era Val les aufrís.

Er Institut d' Estudis Aranesi – Acadèmia aranesa dera lengua occitana, ath dessús d'ocupar-se dera lengua, qu'ei eth motiu dera sua existència, a volut crear era Societat Filiau d' Istòria, Patrimòni e Identitat, damb es objectius de fomentar era recèrca, era investigacion e era realizacion d'estudis sus era istòria, sus toti es aspèctes deth patrimòni, naturau, culturau, mòble, immòble e immateriau, e sus

quinsevolh tèma científic o culturau qu'age a veir damb era identitat aranesa e occitana. Atau damb data de 3 d' agost de 2020 se constituïc aguesta Societat Filiau damb es prumèrs nau membres que la compausen, estant es Srs. Alvaro Aunòs Gómez, Carles Fañanás Aguilera, Isaure Gratacòs, Josep Lluís e Ginovart, Maria Pau Gómez Ferrer, Patrici Pojada, Joan Carlos Riera Socasau, Alberto Velasco González e Thaïs Rodés de Sarrablo que resultèc trigada presidenta. Totes eres, persones de reconeishut prestigi academic e social, deishant era pòrta dubèrta a que d' autes persones poguen entrar a préner part.

Atau, se contemple estudiar eth miei físic, geografica e geologicament, eth miei naturau damb es bòsqüi, era fauna e era flòra, era istòria generau dera Val d'Aran des dera Preistòria, passant pera Antiquitat, Edat Mieja, Edat Modèrna e Contemporanèa damb toti es subapartats enes que se pogue pregondir e aportar coneishement sus eth nòste devier a trauès deth temps.

Era possibilitat d'organizar congrèssi, simpòsis, jornades; er estudi deth nòste patrimòni culturau damb era confeccion d'inventaris, catalògs o d' autes publicacions autant en papèr coma digitaument ath respècte. Atau, quede dubèrta era possibilitat de poder aportar estudis monogràfics o aquerò que pòriem díder "es istòries dera istòria", en aquest cas deth nòste país, qu'a fin de compdes, li acaben de dar forma e l'enriquissen. Aquesta dusau publicacion, de *Cent ans d'esquí ena Val d'Aran*, dempús d'auer publicat ena naua colleccion d'Istòria, patrimòni e identitat eth trabalh de Joan Carlos Riera sus *Es professionals dera Sanitat ena Val d'Aran. Qui? Quan? Com? 1600-1950*, mèrque era linha d'aguesti libres complementaris ara istòria generau d'Aran. D'aguesta manèra, era Acadèmia parle de forma tranquilla e damb critèri de sanitat o d'esquí.

En tot arregraïr as autors d'aguesta publicacion, mos cau díder:

Qu'**Andrèu Pujol del Pozo** nèish en Reus en 1947. Ei doctor en Medecina pera Universitat de Barcelona e professor titular de Fisiologia Umana ena Facultat de Medecina dera Universitat Rovira i Virgili de Reus a on arribèc a èster vicerector. A estat mètge resident en Espitau dera Vall d'Hebron de Barcelona e mètge adjunt en Espitau JoanXXIII de Tarragona, a on a estat cap dera Seccion deth Laboratòri Ormonau, e deth Servici de Medecina Nucleara.

A trabalhat en Tolosa de Lengüadòc, enes espitaus de Rangueil e La Grave, en tot hèr sejours de formacion en Uppsala (Suècia) e Vancouver (Canadà). A presentat comunicacions en congrèssi europèus e americans en tot publicar trabalhs en revistes des dus continents e en libres de medecina, e sus era istòria dera madeisha. A estat era istòria qui l'a hèt a avalorar er aniversari dera implantacion der esquí ena Val d'Aran, libre que presentam. Siguec patron dera fundacion qu'a velhat pera creacion d'estudis universitaris de Pilòt d'Aviacion, damb títol de reconeishença europèa.

Excursionista e esquiador. Sòci deth CEC en tant que demorèc en Barcelona. En tot vier entara Val d'Aran, en 1964, damb 16 ans, e en tot demorar en Escunhau, s'arribe a afinçar en aguest pòble. A pujat a crestes de tres mil, quate mil e sies mil mètres, enes Pirinèus, Aups, Atlas e Kilimanjaro respectivament. A nadat ena majoria d'estanhs dera Val d'Aran. A hèt fòrça itineraris aranesi, en tot repetir trajèctes d'ostiu en iuèrn damb esquís. Collaborador voluntari deth Centre Excursionista de Catalonha ena organizacion de rallis d'esquí peth massís de Beret e per Molières, e enes Campionats deth Mon d'esquí de montanha de 2004, tanben per Beret.

Que **Juli Sala París**, nèish ena Jonquera (Naut Empordan), en 1950, estant de profession plombaire, e coma persona un aimant dera montanha e de tot çò que l'entornege. Comencèc de mainatge a pujar es montanhes deth torn deth sòn pòble, ampliant eth radi d'accion a mesura que se hège gran.

En an 1995 en tot vier entara Val d'Aran per motius professionaus, quedèc prenat des sòns paratges e des sues montanhes. S'installèc, demorant enes pòbles de Casarilh e de Garòs. Fòrça aficionat ar esquí, acitau tròbe eth lòc ideau entà hèr eth sòn espòrt preferit: er esquí de montanha.

Degut a ua relacion professionau coneishec a Andrèu Pujol, hènt-se boni amics perque a toti dus les junhien es madeishi gusti: montanha e esquí. E ei atau qu'entre convèrses, excursions, e dies d'esquí pera Val (Montardo, Montludè, tuc dera Salana, Ratèra...) e dempús d'auer escotat ua conferéncia pronunciada per Andrèu en Reus sus er esquí en Catalonha, dejà que per aqueres dates coïncidie damb er anniversari des cent ans dera arribada der esquí ena Val d'Aran, gessec era idia d'escríuer aguest libre.

Fòrça gràcies a toti dus per aguesta iniciatiua de voler publicar en aranés apropant-vos ara lengua occitana coma heren es tanben reusencs, coma Andrèu, Francesc Bartrina, traduïnt eth poèma *Nerto* de Mistral, Cosme Vidal cofondador dera revista *Occitània* o Michel Ventura, filològ qu'establic ua ortografia occitanocatalana. E fòrça gràcies ath Centre Excursionista de Catalunya, a Feliu Izard, a Joan Ballester, ath Musèu dera Nhèu d'Unha, a Montserrat Bofill, a Ramón Urgellès, ara Exposicion de Montgarri dera Fondacion deth Musèu Etnològic dera Val d'Aran e as madeishi autors pes imatges qu'enriquissen d'ua forma excepcionau aguesta òbra

Publicacions coma *Esports de Neu a Catalunya* de Margarida Cardona e Romeu e Lluís Dupré e Cuyàs; *El Valle de Arán* de Manolo Maristany; es de Baqueira/Beret damb motiu des sòns 25 e 50 anniversaris, atau coma es revistes B/B biannaus qu'edite era madeisha empresa; eth libre *L'esquí al Port de la Bonaigua: una aproximació a la seva història 1919-1936*, de Xavier Torredadella e Flix damb es fòtos des archius Izard-Gavarró e der Ecomuseu de les Valls d'Àneu; es publicacions *Nhèu en Aran* o *ARAN*; era *Istòria Grafica* dera Fondacion Musèu Etnològic dera Val

d' Aran; eth libre *Los inicios del esquí en el Valle de Arán* damb tèxtes de Xavier Torrebaddella tanben e de Ricardo Atienza e damb es magnifiques fòtos d'Alejandro Atienza; *Arán, Nuestro Valle* d'Itxaso Elorduy o *ARAN, Un País* damb er exhaustiu reportatge fotografic de Francesc Tur; atau com eth trabalh de recèrca *Er esquí ena Val d'Aran, 100 ans d'istòria, 70 de competicion* d'Ares Capdevila España o era recenta publicacion ena revista *Tèrra Aranesa*⁵; hèn aunor ara nòsta Val e ara naua forma de vida e d'economia qu'a aportat er esquí e era explotacion dera nhèu. Era publicacion deth *Vocabulari d'espòrts d'iuèrn*, hèt per Lourdes España e publicat per *Institut d' Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana*, creant un vocabulari pròpri ad aguest domeni e aportant ua seria de paraules ena nòsta lengua extrapolables a tot eth contèxte dera lengua occitana, atau coma qu'er aranés May Peus España sigue eth president dera *Federación Española de Deportes de Invierno*, mos met en un lòc de referéncia e de privilègè, en tot èster un territòri de nhèu e apuntant as mèns nautes còtes, damb pròves de Campionat deth Mon, e entà èster un dia un lòc a on se poguen hèr pròves d'ua Olimpiada d'Iuèrn.

Jèp de Montoya e Parra

President dera Seccion Aranesa der Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana.

Delegat dera Societat Filiau d'Istòria, Patrimòni e Identitat der IEA-AALO.

5 Andreu Pujol, Juli Sala e Lourdes Santacruz; *100 Ans d'esquí ena Val d'Aran. Introduccion e arraitzament*.

PROLÒG

Era Val d'Aran e er esquí an estat, son e seràn, era mia vida. Per açò, quan me demanèren de hèr eth prològ deth libre *100 ans d'esquí ena Val d'Aran*, me heren un òme erós. Era qualitat deth tèxte e es fòtos, moltes d'eres inedites tot e èster centenàries, m'acabèren de convéncer. Vedí clar qu'auia de colaborar en aguesta publicacion, coma aranés, amant des espòrts d'iuèrn e ara president dera **Real Federación Española de Deportes de Invierno**.

Rebrembi damb fòrça afeccion era mia mainadesa ena val: ja des de petit eth mèn pair-sénher (Papi) me remontaue damb un garròt entà apréner a esquiar pes plans de Baqueira, eth mèn pòble natau. Me declari un aranés convençut: me botge era passion pera nhèu e era montanha, çò que se tradusís en un trabalh en favor deth sector toristic e esportiu d'iuèrn, qu'ei eth motor economic de tantes zònes de montanha.

En libre se narre era istòria dera Val d'Aran e de coma i arribèc er esquí.

Aqueri valents e intrepids expedicionaris, damb Lluís Estasen ath deuant, realizèren ua expedicion que s'alonguèc un mes. Auien estudiad es donades d'expedicions anteriores, coma era de mossen Cinto Verdaguer, era deth Romànic o era dera *Guia de la Vall d'Aran*, de Juli Soler e Santaló. Venceren un terren molt mau comunicat en aqueth moment, damb heired e dures condicions meteorologiquas, mès er encargue s'ac mereishie.

Tres excursionistes deth Centre Excursionista de Catalonha (CEC) er an 1919 mostrèren er esquí as aranesi, en tot anar de pòble en pòble. Era trauèssa damb esquís, alavetz inedita, entre era Bonaigua e eth pòrt dera Picada, s'acompanhèc de còrsi. Er aranés Jusèp Maria España Sirat auie ajudat ar esquiaire Puig e Cadafalch a hèr possibla aquera expedicion e a contactar damb es ajuntaments aranesi. D'aqueres prumèras practiques en gessec er interès des aranesi per esquí. Eth resultat lutz aué, qu'era Val d'Aran s'a convertit en un centre d'espòrts de nhèu coneishut per tot eth mon.

Voi desirar as autors deth libre, amics mèns esquiaires e excursionistes, que coneishen ben era Val, un gran succès damb aquest libre e que toti es aficionats der esquí e passionats dera Val d'Aran en coneishen un shinhau milhor era sua istòria.

Jose M^a (May) Peus España

President dera Real Federación Española de Deportes de Invierno
(RFEDI-Spainsnow)

INTENCIONS

Era istòria que vielhís rapidament, escriuec Honoré de Balzac; mès eth dobte qu'ei de saber se çò que se marcís ei era istòria o era memòria. Mentretant, Marcel Proust ère capable de hèr ressorgir eth passat damb es detalhs mès insignificants, e era sua literatura ajudaue a lutar contra er desbrembe.

En tot apropar-mos ara memòria e dilhèu ara istòria, podem preténer actuar contra eth desbrembe e afrontar eth futur.

Acíu seguissen uns tèxtes que vòlen evitar qu'era memòria se marcísque, e que pretenen qu'es detalhs siguen rebrembadi, sauvant es distàncies...

Era iniciatiua d'introdusir er esquí ena Val d'Aran, amiada a tèrme peth Centre Excursionista de Catalonha (CEC) e era Mancomunitat de Catalonha, hè cent ans, siguec ua capitada. Era receptivitat aranesa a portat a un present coma er actuau, mès damb era concurrència de mès factors que non simplement er esportiu o excursionista. Volem presentar aguesti auti factors atau coma quauqui hèts pòc divulgadi en memòries, escrites o oraus, qu'aueren lòc gràcies ara receptivitat e implicacion des aranesi.

Transcriuem textuaument rebrembes des persones, e tèxtes pòc o bric difonudi, des dera literalitat originau. Objectiu: transméter informacion que pòt facilitar opinion, dempús d'èster liejuda. Eth plaser estetic dera contemplacion deth paisatge aranés ei çò que i a ath darrèr de çò qu'aciú se presente, deth que'n gaudissen excursionistes e esquiaires. Agust plaser de tot er an, hijut a factors sociaus, economics e culturaus, a hèt qu'aguesti espòrts agen arraïtzat ena Val d'Aran.

Expausam antecedents e ambient culturau des de 1919 endeuant. Dam detalhs biografics des protagonistes e eth relat des expedicions de 1907, un precedent culturau, e de 1919, era grana **escomesa esportiuua dera quau commemoram eth centenari**. D'aguesta sajaram d'endonviar es motius que la heren possible.

Enes origens mens coneishudi, i a era accion politica d'un aranés insigne, Jusèp Maria España Sirat, en tot hèr costat ath president Josep Puig e Cadafalch, sinergia que hec realitat era aportacion d'esquís as ajuntaments aranesi. Uns boni esquís dera epòca, coma es qu'es madeishi esquiaires deth CEC utilizauen. Aqueri dus politics heren possible qu'era Mancomunitat de Catalonha e eth CEC aufrissen materiau, formacion practica e contactes umans as aranesi. Ofrenda qu'eth CEC repetit pendent es ans dera pòstguèrra.

E seguim er arraïtzament der esquí aranés, en tot rebrembar òmes e hemnes que l'an hèt possible. Citam esquiaires dera Val, e familhes damb ciutadans e ciutadanes araneses, en listes non exhaustives, en tot demanar desexcuses pes errors e es omissions involontàries. Es listes demoren dubèrtes a esmendes.

Pretenem aufrir un libre de lectura. Mès enlà de guides e libres sonque esportius. Uns tèxtes sus er esquí aranés istoric, sus er excursionisme que lo portèc e era societat que l'acuelhec. Vò èster un libre plasent.

Er orde cronologic se seguís aproximativament; mès en tot subordinar-lo ara explicacion de rasons qu'indusissen a ua realitat, auançant o reculant en temps.

Vò èster ua reconeishença ath CEC, qu'auèc eth primèr protagonisme ena introduccion der esquí en Aran; a toti es ensenaires dera Val d'Aran, tant a mèstres der ensenament reglat, coma as docents de totes es escòles d'esquí qu'an ensenhat en Vaquèira; ath Club d'Esquí Val d'Aran (CEVA), ath Club Aranés d'Espòrts d'Iuèrn (CAEI), e a d'auti collectius aranesi qu'an agut un papèr en arraïtzament der esquí, abans e ara; a Baqueira/Beret, era estacion aranesa; e ath Conselh Generau d'Aran, qu'equilibre eth protagonisme der esquí esportiu damb es condicions culturaus e sociaus, necessàries entà un arraïtzament der esquí armonic e integrat en territòri.

En toti es tèmes presentadi era darrèra paraula demorarà per déder; aspiram a expausar aquerò que creiguem mès significatiu des ans transcorrudi des de primèrs deth sègle XX ena vida aranesa; difonem hònts informatiues pòc coneishudes.

I a era referéncia de fòrça bibliografia, comentada en pròpi tèxte tanben; es hònts d'informacion tot soent son indestrigables deth relat e deth seguiment en pas deth temps. Es cites se localizen per explicacions enes linhas immediates, e referéncias a bibliografia e iconografia.

Es fotografies que se junhen procedissen der archiu deth CEC en bona part, que compren sustot es clichés de Lluís Estasen de 1919. S'a dat prioritat ar interès documentau per dessus dera netetat, estetica o qualitat grafica.

Eth tèxte qu'ei ua ampliacion dera session *Cent ans d'esquí ena Val d'Aran*, celebrada ena sala d'actes deth Conselh Generau d'Aran en 2019, en Vielha. Eth ton e er estil der escrit tanben son es d'ua reunion damb exposicion tranquilla, coma ac siguec aquera. Coma ua convèrsa de serada entre interessades e interessadi ena memòria e istòria araneses.

Gràcies pera atencion,

Andrèu Pujol e Juli Sala

CENT ANS D'ESQUÍ ENA VAL D'ARAN: INTRODUCCION E ARRAÏTZAMENT

Er esquí qu'arribèc dera man der excursionisme, e gràcies ar excursionisme s'introducic enes lòcs de montanha, a prumèrs deth sègle XX. En celebrar es cent ans der esquí ena Val d'Aran, rebrembam as que portèren er esquí enquiàs Pirenèus, e as que heren introducir e arraïtzar er esquí ena Val d'Aran. Aqueri hèts esportius responien tanben a rasons culturaus, sociaus e economicas; er excursionisme en Catalonha pretenie eth coneishement profund deth territòri, entara sua regeneracion; se junhen apunts biografics des qu'ac heren possible.

Antecedents

En 1903, **Louis Robach** (Besançon, 1871 - Montrejuau 1959), aupinista e pireneïsta, descorbís era existència des esquís. N'encomane dus parelhs. Dempús de recèber-les en sòn domicili de Condòm, en Gèrs, se'n va a estrear-les en Lac de Gaube. Aqueth madeish iuèrn, en **abriu de 1904**, ges de Luishon de maitiada, damb es esquís, e londeman arthenh eth tuc der Aneto, a on i arribe damb tres companhs esquiaires mèns. Ei era **prumèra ascension entar Aneto damb esquís**. Robach arthenherà eth Mont Perdut tanben damb esquís. Repetirà en d'auti tucs pes Pirenèus, es Aups e es Andes. Siguec eth prumèr en esquiar profitant ath maxim es possibilitats des Pirenèus.

En **1908** eth CEC, envie un delegat de Barcelona entà Chamonix, a participar en un congrès d'esquí, damb competicions e exhibicions. Aguest congrès ei organizat per un club de Chamonix deth quau n'ei cofondador eth mètge deth parçan, eth Dr. Michel Payot. Eth Dr. Payot pendent er iuèrn utilizaue es sòns esquís norvegians entà transportar-se a trauès des montanhes enquiàs cases des sòns pacients. Aguest club de Chamonix organizaue trauèsses aupines damb esquís, coma era Nauta Rota Chamonix-Zermatt. Eth delegat deth CEC, Albèrt Santamaría, torne de Chamonix entosiasmat, e en Barcelona anime as consòcis a esquiar. A peticion des sòns sòcis, eth CEC encomane esquís a ua fabrica de Zuric.

Aguesta comanda qu'arribèc en Barcelona eth madeish an 1908. Damb eth materiau en casa, an lòc es **prumères esquiades en Catalonha**, de sòcis deth CEC. Sigueren en Rasos de Peguera, Matagalhs, Camprodon, e Ull de Ter.

En 1911, eth I Congrès d'Entitats Excursionistes de Catalonha, celebrat en Lhèida, concludís atau: « seria molt convenient que els mestres d'escola procuressin fomentar entre els seus deixebles la pràctica de l'excursionisme », ua prepausa de Guilhèm Barnola, aprovada pes congressistes.

Eth CEC promò es refugis de montanha, coma eth d'Ull de Ter, dubèrt en 1909, e eth dera Renclusa, inaugurat en 1917. Seràn bases entàs excursions d'iuèrn e d'ostiu. Era Renclusa siguec òbra de Juli Soler e Santaló, sòci deth CEC e aranés adoptiu, prumèr gran pireneïsta catalan.

En CEC de començaments deth sègle XX i auie divergències entre eth sector culturau e eth sector esportiu. Eth sector culturau deth CEC creiguie qu'es gessudes s'auien de hèr damb un objectiu culturau o istoric, mentre qu'eth sector esportiu volie excursionisme e espòrts d'iuèrn. Es dicussions s'acabaràn en 1908, damb era fondacion dera **Seccion d'Espòrts de Montanha**. Des d'alavetz era seccion practiquèc excursionisme e espòrts de nhèu damb libertat.

1919. Comunicar era Val d'Aran

A compdar de 1908, es sòcis dera Seccion d'Espòrts de Montanha deth CEC cerquèren lòcs a on esquiar, damb nhèu establa e pròp de Barcelona. En 1919, eth projècte de portar er esquí enquiara Val d'Aran siguec assumit per Puig e Cadafalch, quan siguec president dera Mancomunitat de Catalonha. Assistic ara setmana d'espòrts d'iuèrn de 1919, en Ribes de Freser, damb era sua familha. Sòci deth CEC, tanben pensèc alavetz qu'er esquí podie èster un miei de transpòrt e de comunicacion, e qu'era comarca de Catalonha mès mau comunicada pendent er iuèrn, era Val d'Aran, qu'eth coneishie pro ben, en podie gaudir.

En 1919 eth **president deth CEC** ère **Jaume Massó Torrents**, editor de profession, mès tanben erudit, escrivan e coneishedor dera cultura occitana. Massó Torrents editèc es òbres de Frederic Mistral, Prèmi Nobel e escrivan occitan. Siguec autor d'ua vasta òbra de recèrca istorica e d'investigacion dera literatura catalana e es sòns origens provençaus; siguec autor der estudi *La cançó provençal en la literatura catalana*. Ath delà, auie estat cofondador deth CEC e der Institut d'Estudis Catalans. Ar interès de Massó pera cultura occitana s'i higeç era sua relacion damb Puig e Cadafalch, e en sorgic er acòrd deth CEC damb era Mancomunitat entà portar er esquí enquiara Val d'Aran.

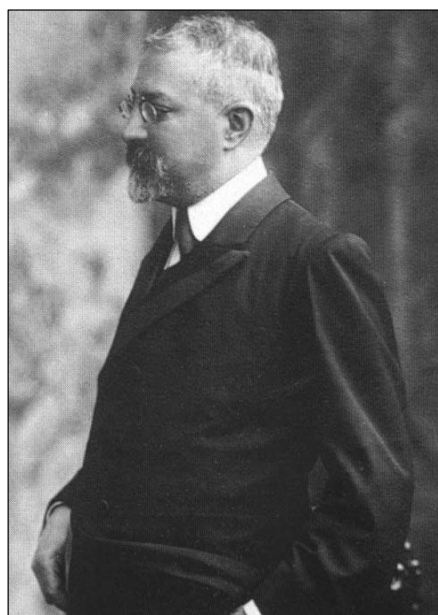
Siguec, degut ara manca de documentacion oficiau cent ans mès tard, un compromís tant entre eth CEC e era Mancomunitat, coma un acòrd entre tres òmes de paraula. Un **acòrd** entre **Jaume Massó Torrents**, deth CEC; e **Puig e Cadafalch** e **Jusèp Maria España Sirat**, dera Mancomunitat, en gèr de 1919. En aquera epòca era forma des acòrds dera Comission d'Accion Politica dera Liga èren pactes personaus entre gent de paraula. Quan se reunien, sense orde deth dia ne actes, tres senhors que s'auien confiança mutuaument, decidien qüestions transcendentas. Ac explique Josep Pla en sòn *Homenot "El senyor Ventosa i la política"*.

Pògui dies dempús d'anar entà Ribes de Freser, en gèr de 1919, Puig e Cadafalch convòque ara Seccion d'Espòrts de Montanha deth CEC en Palai dera Mancomunitat. Des dera plaça de Sant Jaime organizen ua expedicion iuernau entara Val d'Aran entà portà'i materiau de nhèu; tanben entà promòir entre es aranesi era practica der esquí, es luges e es raquetes de nhèu. Ua breu notícia en bulletin deth CEC anòncie qu'Estasen, Soler e Badia son subvencionadi pera Mancomunitat entad aguesta mission.

Ena Mancomunitat, ath costat de Puig e Cadafalch i auie un partidari fèrm ath projècte: ère Jusèp Maria España Sirat, conselhèr dera Mancomunitat e president dera Deputacion de Lhèida, avocat e neishut en Vielha.

*Fig. 1: Jusèp Maria España Sirat.
Conselhèr dera Mancomunitat. 1919*

*Fig 2: Josep Puig e Cadafalch.
President dera Mancomunitat*

Ua expedicion memorabla

En 1919, era Mancomunitat de Catalonha e eth CEC encomanen era mission a Lluís Estasen, Josep Maria Soler e Coll, e Pau Badia, excursionistes e esquiaires dera Seccion d'Espòrts de Montanha deth CEC, d'edats propères as trenta ans. Toti tres gessen de Barcelona entara Val d'Aran eth 26 de hereuèr de 1919. An de distribuïr materiau de nhèu pes pòbles aranesi, ofrenda dera Mancomunitat. Es paquets de

materiau viatgen en tartana; es expedicionaris en coche, a pè e damb esquís finaument. Es difícils camins dera epòca hèn mès lenta era expedicion, sustot entàs equipatges damb eth materiau.

España Sirat les a informat dera suspension deth servici public d'autocars entà Sòrt. Era carretèra estatau Tàrrega-Sòrt presentaue un estat desastrós. Pau Badia s'encuede deth paquet de materiau e esquís. Seguís eth recorrut deth paquet. Badia puge ena madeisha tartana que ges d'Artesa de Segre entà Tremp e Lhavorsí, damb eth materiau. Mès que'n baishe plan lèu, espantat pes secodides dera carroceria. A pòur de capvirar e tustarrar-se. Badia anóncie ath carrocèr que harà eth viatge a pè. Camine tot solet es cent quilomètres que lo separen de Lhavorsí. Es companhs de Badia, Estasen e Soler, arriben en Lhavorsí pera montanha. An passat pera Sèu d'Urgelh e Sant Joan de l'Erm, caminant e esquiant quan an pogut. Amassa, toti tres seguissen entà Estèrri d'Àneu. Seguim era descripcion que hè eth madeish Lluís Estasen en bulletin deth CEC er an 1919, en transcripcion resumida.

Fig. 3: Bulletin deth CEC de deseme de 1919

Eth 7 de març de 1919 es expedicionaris:

(...) pugem a peu pel camí del Port de la Bonaigua, aprop d'on construeïxen la carretera nova. Passem aprop de l'antic hostel, destruït per una allau que va deixar tres morts en 1916. Després de pujar més de dues hores amb mal temps des de Esterri, arribem a l'Hostal de la Bonaigua, a 1610 mts d'alçada, on pernoctem. El 8-3, amb bon temps, en 40 minuts arribem a l'ermita de la Mare de Deu de les Ares, alternant esquís amb grampons quan hi ha neu gelada. Pugem a l'estany Gerber, a 2280 mts. i tornem esquiant a l'ermita de les Ares, on arribem a primera hora de la tarda.

*Fig. 4: De cap ara Bonaigua. 1919.
Cliché Estasen. Archiu CEC*

Fig. 5: Excursion des des Ares. 7 de març de 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

*Fig. 6: De cap ara Bonaigua. 1919.
Cliché Estasen. Archiu CEC*

El 9-3-19 sortim cap a les onze del matí de les Ares, i a tres quarts d'una som a dalt del Port. Dalt també fà bó. Baixem esquiant, i avancem a una colla de traginiers que havien sortit avans que nosaltres de les Ares. Els traginiers, guiant les cavalleries, ens observen encuriósits patinar avall per la neu. Josep M^o Soler en fà una foto.

Fig. 7: Traginèrs baishant deth pòrt dera Bonaigua. Març de 1919. Archiu CEC

*Fig. 8: J.M. Soler e Coll e Pau Badia esquiant entà Salardú.
1919. Cliché Estasen. Archiu CEC*

Arribem amb esquís i caminant a Salardú. Hem seguit les indicacions de Juli Soler i Santaló a la seva *Guia de la Vall d'Aran*. Però escurcem els temps de baixada gràcies als esquís. Ens havia precedit una carta del president de la Mancomunitat als ajuntaments aranesos, anunciant la visita, carta que també duem a la motxilla. Fem cap a Salardú i anem a la fonda del Sr. Antoni España, on ens allotgem.

Fig. 9: Descans tecnic. 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

Esperant el material, el 10-3 esquiem cap a Banhs de Tredós i Colomers. Quan tornem a Salardú, ja hi trobem el fato amb esquís i material, acabat d'arribar a llocs de cavalleries. Llavors enviem telegrams al president de la Mancomunitat, al conseller Josep Maria España i al president del CEC, i fem pregonar per Salardú i pobles veïns les demostracions d'esquí i les pràctiques, al Pla de Beret, per l'endemà al matí. El Sr. Antoni España ens ajuda personalment.

Antoni España qu'ère germanastre deth conselhèr España Sirat, les lotgèc en sòn ostau de Salardú. Era intervencion deth conselhèr España Sirat dauric es pòrtes de cases e ajuntaments aranesi as tres esquiaires. E Antoni ajudèc as tres esquiaires ath començament des practiques d'esquí.

Estasen escriu:

L'11 de març de 1919 hi ha l'anunciada 1ª Jornada Pràctica al pla de Beret. El temps és bo. De Salardú sortim amb dos veïns a les 8 del matí. Portem sis parells d'skis, a més dels nostres.

(...) Aquells dos veïns de Salardú i quatre més de Bagergue que acudeixen a la convocatòria son els primers aranesos que practiquen l'ski.

Ena fòto se les ve as sies en linha damb J.M. Soler e Coll, a punt entàs prumères practiques, en Uelh deth Garona, en Beret.

Fig. 10: Prumèrs esquiaires aranesi e J.M. Soler. 11 de març de 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

A migmatí s'hi afegiràn dotze homes de Montgarri, que han vingut amb raquetes fetes per ells. Hi ha assistents de més de 50 anys. Un total de 18 assistents, tots motivats per esquiar.

Anem plegats a la borda dels Gavatxos, cap al mig del pla, on continuem els exercicis. I després de dinar, anem a la borda del Laun, a prop de Montgarri. Allí ens separem dels de Montgarri, i ens afanyem en tornar als Guells. Hi arribem encara amb llum de dia.

Deixem els skis clavats per a les pràctiques de l'endemà. I allí se separen els de Bagergue. Els de Salardú baixem, i entrem de nit al poble.

Fig. 11: Exercicis d'esquí. 11 de març de 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

Fig. 12: J.M. Soler. Practiques der 11 de març de 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

Fig. 13: Paisatge des de Beret. 11 de març de 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

Prumèrs esquiaires aranesi

Modest Abadia de Salardú, **Manuèl Mòga** des d'Andrèu, de Bagergue, **Bartolomé Paba** des de Tereseta, **Antòni Mola** de Bagergue, **François** de Montgarri, **Gaston** der ostau de Montgarri, **Jusèp** des de Cuish, e **Joaquim** des de Laurenç, de Montgarri, sigueren es prumèrs esquiaires aranesi. Formauen part deth grop des dètz-e-ueit aranesi. Es prumèrs qu'esquièren per Beret, en companhia de Lluís Estasen, J.M. Soler e Coll e Pau Badia. Toti eri, vint-e-un precursors que comencèren er esquí aranes hè mèns de cent ans. Era informacion sus es nòms de persones que sigueren en Beret er 11 de març de 1919 è d'arregraïr-la a **Felip Mòga Aura**, hilh de Manuèl Mòga, que tanben i siguec present.

Pendent es dies que seguissen i a fòrtes nheuades; eth dia 13, damb tres vesins de Salardú, pugen a recuèlher eth materiau en Beret, entà baishar-lo enquia Salardú. Era pujada ei molt dura, s'enfonsen ena nhèu naua enquiath piech. Tròben es puntes des esquís clauadi subergessent per ben pòc sus era nhèu. Damb esquís enes pès qu'esquitlen ben, s'estaquen es esquís que sobren ath darrèr, e les arrossèguen montanha enjós. Arriben rapidament en Salardú, entre era expectacion deth pòble. De cap ath ser reprenen es practiques en madeish pòble e en un prat propèr. I assistissen vint abitants de Salardú e de Tredòs, que'n gessen ensenhadi.

Fig. 14: Esquaire deuant de Salardú. Cliché Estasen. Archiu CEC

Fig. 15: Recebuda en Bagergue. Març 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

Fig. 16: Practiques pes carrèrs de Salardú. Març 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

En tot esquiar pera Val d'Aran en 1919

En acabar, Estasen, Soler e Badia dèishen esquis e eth materiau corresponent ath baile de Salardú, de part dera Mancomunitat, entàs abitants de **Salardú, Tredòs, Bagergue e Montgarri**. Ath ser baishen en tot esquiar pera carretèra gelada enquia Arties. Se lòtgen en Arties gràcies ara ospitalitat dera familha Delseny.

Londeman realizen practiques damb solei e ua grana concurrència. I van un vintenat de vesins d'Arties, e tres mèts de Salardú, qu'an baishat esquiant. Mès dues ores dempús comence a nheuar copiosament, e suspenen es practiques. Ath dia següent, damb solei, reprenen es practiques, a on i van mèts assistents qu'eth dia anterior, e multi espectadors, damb es autoritats.

Fig. 17: Terçon de Pujòlo. Març 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

Escriu Estasen:

(...) A la tarda, al despedir-nos dels senyors alcalde i secretari, als quals devem moltes atencions, així com a la família Delsen, ens comunicaren que aquell ajuntament havia acordat com a deferència pagar totes les despeses de nostra estada a Arties, finesa que agraïm profundament.

(...) A les cinc de la tarda, ens dirigirem cap a Vielha, junt amb un veí de Gausac, al qual deixàrem uns skis, baixant tots junts per la carretera, sota una copiosa nevada. Anem seguint la vall, tota coberta neu, passant pels pobles de **Garòs, Casarilh, Escunhau i Betren**, arribant a **Vielha** a les sis i mitja. Visitarem al Sr. Alcalde, que amablement es posà a la nostre disposició, organitzant tot seguit les primeres pràctiques per a l'endemà, que prometien ésser un èxit. Malhauradament tal propòsit no pogué realitzar-se per haver nevat intensament durant tot el dia.

Fig. 18: Terçon de Pujòlo. Març 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

El dia següent els carrers de Vielha es trobaven coberts de bons guixos de neu, i la nevada encara seguia, acompanyada d'un fort vent que l'arremolinava. A la tarda ens traslladàrem a uns prats situats entre Vielha i Betrèn, i davant de gran gentada començarem les ensenyances que resultaren molt profitoses, prenent-hi part uns 25 individus entre els quals les primeres autoritats. A la nit en el cafè tot eren comentaris i discussions sobre la utilitat del ski; tots es mostraven conformes en que era un gran avantatge per ells.

Únicament els correus que feien la travessia diària del Port de la Bonaigua foren refractaris a adoptar-los, cosa estranya per que eren els qui millors resultats en podien obtenir; després sapiguèrem que n'eren contraris perquè temien que anant amb skis se'ls obligués a passar més sovint el port, ja que fins ara una mica de temps dolent o una forta nevada eren motius per deixar de fer la travessia.

Era net següenta, pendent eth cafè, arribe era notícia dera desaparicion d'un emigrant d'un grop que volie arribar enquia França. Quan es concurrents se n'assabenten dera intencion des tres esquiaires de traussar eth pòrt dera Picada, les asseguren que non ac conseguiran.

Maugrat que londeman seguís nheuant, aprofiten ues tres ores pendent es qu'eth temps s'aclarís un shinhau.

En tot seguir era cronica textuau d'Estasen:

El dia 19è el temps semblà finalment canviar, i sortirem amb tres veïns de Vielha, entre els quals s'hi contava el nostre amic Sr. Durand, actuari de allí, cap a Gausac, i ja més amunt entrarem en el bosc de la Baricauba. Semblava una gran decoració; les branques estaven cobertes de neu i en molts llocs cobrien el camí tenint d'acotar el cap per passar... Al cap d'hora i mitja arribem al pla Bataller... descansen una estona i emprenem el retorn, entrant a Vielha quan comença a fosquejar.

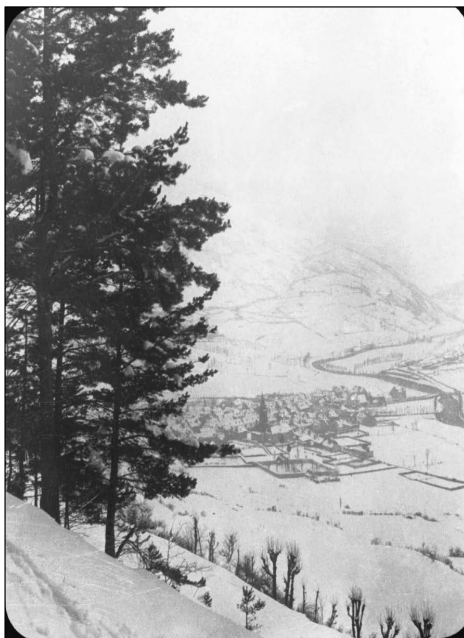

Fig. 19: Terçon de Castièro. Vista de Vielha. Març 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

Fig. 20: Gausac, Vielha e Betren. Març 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

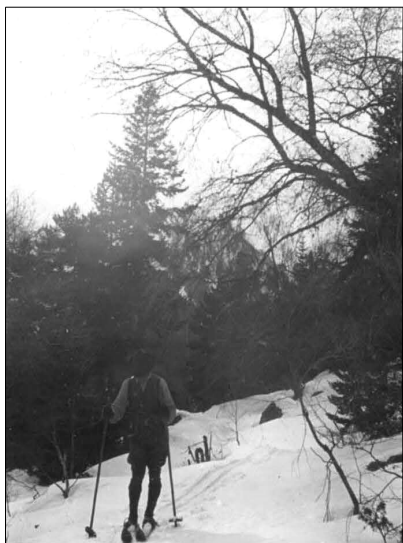
En prat entre Vielha e Betren i hèn practiques d'esquí damb ua concurrència mès massiua, incluides autoritats, entre eth 17 e eth 19 de març.

Ei molt probable qu'eth lotjament des tres siguesse ena casa familiara deth conselhèr España, ena plaça d'Españha a dia d'aué, ben pròp dera glèisa de Sant Miquèu; a diferència de d'auti lòcs, Estasen non detalhe cap casa en particular ne cap ostau. En Vielha i deïshen tanben esquis e materiau en acabar.

Eth dia 20 de març gessen de Vielha ath torn des nau deth maitin, passen per Gausac, des d'a on eth camin comence a pujar, e peth bòsc de Baricauba seguissen es sues mèrques deth dia anterior. Sus es 10:20 arriben en plan Batalhèr, esquien de cap a Es Bòrdes, a on i arriben entà meddia. Er equipatge de materiau i arribe damb eth coche-corrèu. En Es Bòrdes hèn demostracions e instruccion pendent era tarde. Londeman, maitin deth dia 21, contunhen es practiques, en tot deïshar instruïdi a quinze assistents e interessadi a molti espectadors. Liuren eth materiau ar Ajuntament d'Es Bòrdes.

*Fig. 21: Tà Es Bòrdes. Març 1919.
Cliché Estasen. Archiu CEC*

*Fig. 22: Bòsc de Varicauba. Març 1919.
Cliché Estasen. Archiu CEC*

*Fig. 23: Bòsc de Varicauba. Març 1919.
Cliché Estasen. Archiu CEC*

*Fig. 24: Plan Batalhèr. Març 1919.
Cliché Estasen. Archiu CEC*

*Fig. 25: Bòsc de Varicauva. Març 1919.
Cliché Estasen. Archiu CEC*

*Fig. 26: En tot esquiar de cap a Es Bòrdes.
Març 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC*

Cap ath pòrt dera Picada damb esquis

Pera tarde van entà naut pera val dera Artiga de Lin, en tot remontar eth cors deth riu Joeu, traessant eth barranc de Gèles e eth pònt deth Planhòt ua ora mès tard. En paraules d'Estasen:

*Fig. 27: Terçon de Lairissa. Val deth Joeu.
Març 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC*

Travessem el riu, pujant per sa vora esquerra; a pocs minuts, troben la gran allau de Simona, l'allau cobreix tot el fons de la vall i s'enfila per la vertent oposada. El vent que produí al baixar va arrencar en un bon espai tots els arbres que trobà. Més amunt travessem l'allau de Togera, també important, però no tant com l'anterior, arribant a les 17h30 a l'ermita de l'Artiga de Lin. Es troba a 1290m d'alt, en mig d'una regió de boscos i aproximadament a mitja vall de l'Artiga, una de les més emboscades i belles de la Vall d'Aran.

Estava habitada per l'ermità i un mosso, que havia anat a recollir el bestiar; i tenien les provisions justes per ells, de manera que tinguèrem de fer servir les nostres, i després de sopar ens veïèrem obligats a dormir tots tres en un llit petit i amb una netedat molt relativa.

*Fig. 28: Terçon de Lairissa. Ermita e refugi dera Artiga de Lin.
Març 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC*

*Fig. 29: Refugi dera Artiga de Lin. Ermitan damb Badia e J.M. Soler.
Març 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC*

A les 7h 25 del matí, havent cessat de nevar, sortirem de l'ermita i travessant el barranc que vé de la Monjoia ens endinsem en la magnífica fageda de Sospodós, poblada d'alts faigs i avets que destaquen per llur negrosa forma, arribant a les 8h45 al Pla de l'Artiga. La nuvolada que hi havia a primeres hores ha desaparegut, i davant nostre s'estén una meravellosa regió amb els enlairats cims del Mall de l'Artiga i Tuca Blanca, acariciats per lleugeres boires i separats per la formidable depressió de Coll de Toro; al seu dessota es troba el pla de l'Artiga, on la neu és de tal espessor que cobreix la barraca dels pastors.

Una hora després ens posarem novament en camí, emprenent forta pujada pels vessants de la dreta, passant entre el bosc, i gaudint de bells paisatges; poc en poguèrem disfrutar; la neu començà a enganxar-se en els skis en tal quantitat que cada trenta metres ens veiem obligats a picar amb el bastó per despendre aquells set o vuit quilos que arrossegàvem a cada peu; això augmentà exageradament l'esforç que devíem fer per pujar els drets vessants del bosc de Matet; a l'entrar en la coma de Pumero cinc isards fugen, enfilant-se penosament per la neu.

*Fig. 30: Canau de Pomèro. Març 1919.
Cliché Estasen. Archiu CEC*

Seguim remuntant la coma i anant nostra fatiga en augment, la neu continuava enganxant terriblement, i ens quedem a dinar sota la canal de Pumero en un petit lloc on brollava aigua.

El sol era extremadament calent i el reflexe de la neu cremava la cara; treiem el termòmetre i prompte marca 42 graus al sol, temperatura que semblava exagerada, i que comprovàrem en diferents intervals de temps. Havíem necessitat més de dues hores per pujar des de el pla de l'Artiga, gairebé el doble del temps que es necessita a l'estiu.

*Fig. 31: Canau de Pomèro superiora. Març 1919.
Cliché Estasen. Archiu CEC*

Encerem bé els skis, i ens dirigim cap a la canal; al començament anàrem perfectament, després però, la temperatura baixà sobtadament i la neu quedà polsosa però glaçada completament; succeí llavors el contrari de çó que havia ocorregut al matí; els skis ens relliscaven i reculàvem lo que havíem avençat... tenint sobre nostre una important cornisa de neu que s'estén per tota la carena amb una espessor de vuit a deu metres i que amenaça desplomar-se; caminem com a precaució distanciat els uns dels altres i evitant fer soroll.

Fig. 32: Clòts deth Lunfèrn. Març 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

Finalment a les 2h55 arribem al cap de la canal trobant-nos ja en els Clots de l'Infern, on la neu és dipositada en desmesurada quantitat... descansem un quart i travessem els Clots... emprenent finalment la pujada del Coll, que no es deixà vèncer tant fàcilment com creïem; eren les 3h45 que guanyavem el Port de la Picada (2460 metres).

Fig. 33: Pujant entath pòrt dera Picada. Març 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

Sentirem una verdadera satisfacció d'haver pogut sortir amb el nostre intent, primerament per una petita vanitat d'haver arribat aquí, malgrat ser una excursió dura en aquest temps, tenint en compte que la neu havia estat dolenta de debó; i en segon lloc, per qué tots aquells que a Vielha asseguraven que no passariem el port, encara que anessim amb skis, no tindrien més remei que convence's davant de la evidència.

Tant prompte arribàrem al port començà a emboirar-se i a fer un fort vent que arremolinava la neu, acompanyat de fred extremadament viu; la boira cobrí els cims i sols poguèrem veure les altes valls que estaven abundantment nevades. Per un costat la canal de Pumero amb la vall de l'Artiga al fons, vers l'O. i alguns cims de la carena fronterissa, i la vall d'Essera per la que pujaven negres nuvolades, i el gran massís de les Maleïdes, tot blanc de dalt a baix, veient-se les geleres amb les esquerdes cobertes.

Fig. 34: Pòrt dera Picada. Març 1919. Cliché Estasen. Archiu CEC

Era prop d'un quart de cinc que emprenguerem la davallada cap als vessants aragonesos baixant esplendidament el primer tros, però després vingué la part dreta on a l'estiu el camí puja en ràpides marrades i allí tinguerem que baixar amb els esquís de costat; mentrestant poguerem contemplar una esplèndida posta de sol entre l'espessa nuvolada que amagava els cims del Perdiguero. Una vegada al Pla d'Estanys el camí ja fou fàcil, i seguint el curs de la vall arribàrem a l'Hospital de Venasc a les 5h40 quan la claror era escassa.

Com que era massa tard decidírem passar aquí la nit, encara que l'edifici estava deshabitat i en males condicions, doncs la neu ho omplia tot, procuràrem arreglar-nos per passar-ho lo menys malament possible; provàrem d'encendre foc sense lograr-ho perquè tot estava moll i plé de neu, i reventàrem un petit envà de fusta obtenint d'aquesta manera amb que fer foc, i al mateix temps trobàrem una habitació en la que hi havia dos màrfeques de palla que ens vingueren com enviades per la Providència. Sopàrem de les provisions que com a mida de precaució ens enduguèrem de Les Bordes, i anàrem a descansar, entrant a la cambra per medi d'una complicada gimnàsia.

Dia 23. Malgrat el fred intens que sentirem per la nit, ens despertàrem ja amb claror de dia i al vestir-nos trobàrem les sabates i mitjons completament glaçats; el termòmetre marcava 4 graus sota zero dintre de l'habitació. Esmorzarem bastant lleugerament per haver acabat les provisions i a les 9 deixàrem l'Hospital per fer la darrera etapa de l'excursió; el temps era verdaderament malestruc; nevava copiosament i un fort torb axecava la neu formant remolins...

... a la 1h40 passavem pels carrers de Venasc, veient sortir en algunes portes i finestres la cara d'algún veí amb expressió d'extranyesa. Ens hostatjàrem a casa de la vidua Sayó, i no cal dir lo sorpresos que quedaren al veure'ns arribar, i més quan sapiguèren que havíem travessat el port. Després de dinar ens pregaren que fèssim algunes demostracions de la manera d'anar amb skis, que gustosos efectuarem en presència gairebé de tota la vila que ens mirava amb curiositat.

Londeman es esquiaires gessen de El Run agarradi ara tartana, en tot esguitlar sus era carretèra nheuada. Era nhèu s'acabe en El Run. Arriben en Graus, a on i dormissen; ath dia següent van en autocar enquia Barbastre, des d'a on gessen en tren entà Barcelona. Era expedicion a durat un mes.

Eth prumèr resultat dera expedicion dera Mancomunitat ena Val d'Aran siguec que cent cinquanta aranesi apreneren a esquiar, era majoritat damb capacitat entà ensenhar a d'auti. E tanben apreneren era fabricacion d'esquís en husta de herèisho e a hèr es reparacions mèns freqüentes.

Estasen hec es fotografies e escriuec era cronica dera expedicion en bulletin deth CEC; la concludís atau: « (...) els aranesos... no sols s'en aprofitaran per passar els ports i estalviar llurs vides... sinó que, el futur pot convertir la Vall d'Aràn en un magnífic centre d'esports d'hivern ».

Atau que siguec era aventura dera introduccion der *ski* - aué "esquí" - ena Val d'Aran. Ua trauèssa esportiu sensacionau entara epòca, damb relacion dirècta e umana damb es pòbles e es esquiaires aranesi.

Dempús de 1919

A compdar de 1919, maugrat era duresat des condicions, er esquí anèc arraïtzant entre es aranesi, que vedien coma es esquiaires forasters començauen a freqüentar era Val. Eth collectiu de cartèrs d'un costat e der aute dera Bonaigua comencèc a utilizar esquís ena decada des ans vint, dempús de despassar era sua desconfiança. Utilizauen esquís coma es qu'era Mancomunitat facilitèc. Damb esquís o a pè, podien trauessar eth pòrt pendent era major part der an.

En 1921 ua expedicion dera *Sociedad Peñalara*, de Madrid, ven per prumèr viatge entara Val d'Aran; pugen damb esquís enquiath eth Portilhon e eth còth de Baretja. En 1922 España Sirat redacte ua carta tath ministre de Foment en tot queishar-se un còp mèts deth desbrembe, abandon e isolament ath qu'ère sometuda era Val d'Aran. Aguesta carta siguec signada per dètz-e-ueit bailes aranesi.

En 1923 ja s'arribèc en coche enquiara Val d'Aran. En junhsèga de 1924, Alfons de Borbon, Alfons XIII, qu'inauguraue era carretèra que comuniquèc era Val damb eth Palhars. Eth projècte qu'ère der engenhaire Jusèp Bores per çò que hè ath recorrut palharès, e de Nicolau de Arespacochaga, engenhaire de camins e d'òbres publiques de Lhèida, pera part aranesa e dera Bonaigua. Arespacochaga qu'exercic era direccion des òbres. Enquia 1923 sonque se podie accedir en veïcul ara Val d'Aran des de territòri francès.

Era carretèra dera Bonaigua supausèc ua oportunitat entàs traginèrs e entar excursionisme dera epòca, arraïtzat en catalanisme e era natura. Enes ans vint, ja i a un flux d'esquiaires qu'utilizen era Bonaigua coma centre d'esquí. Se lòtgen en ostau dera Bonaigua, coneishut coma Ostau d'Andreuet; en antic espitau, aué desapareishut; en refugi deth Ticolet; o en refugi des Ares. Es refugis se comunicauen per telegraf e dauen supòrt as viatgèrs ath long de tota era annada.

Fig. 35: Refugi deth Ticolet, a finaus dera decada de 1920. Desapareishut

En 1923 un grop deth CEC qu'esquie des dera Val d'Aran enquia Espòt, passant peth pòrt de Ratèra. Aqueth madeish an, er Estat apròve era construcció deth tunèl de Vielha deuant des pressions araneses e dera Mancomunitat. Pascual Madoz auie escrit era idia en sègle XIX. Er Estat tanben acòrde d'establir ua casèrna militar en Vielha.

En abriu de 1926 i a ua excursion deth CEC damb esquís, en direcció ath Palhars, que dure cinc dies e acabe ena Bonaigua. I van **Lluís Estasen, Jusèp Maria Guilera e Albinyana**, e d'altre companhs deth CEC. Ac descriu Estasen en bulletin deth CEC de deseme de 1926.

En 1926 s'inicien es òbres deth tunèl de Vielha, reclamades repetidament pes bailes aranesi e España Sirat des dera Deputacion de Lhèida e era Mancomunitat.

J.M. Guilera vò dar a conèisher eth bon servici des tres refugis (Ticolet, Bonaigua e es Ares), per açò en 1927 escriu eth tèxte que transcriuem:

Com l'organització dels tres refugis al trajecte de la Bonaigua es ben poc coneguda més enllà de la regiò i l'hem trobada encertada, val la pena dir-ne unes paraules i elogiar el que la mateixa té de bó i humanitari.

Sabut és que la Vall d'Aran no té cap més comunicació relativament fàcil amb la resta de la península que el port de la Bonaigua. El travessa des de fà pocs anys la carretera de Lleida a Tremp, Esterri i la Vall d'Aran, carretera que degut a les neus, resta oberta al trànsit només des de darrers de maig fins al novembre.

A l'hivern la carretera resta inservible, i el trànsit entre la Vall d'Aran i el Pallars deu fer-se a peu i damunt la neu, i el que és pitjor, aguantant les fúries de les tempestes i del torb, que cada any causaven forces víctimes entre els que havien de passar el port. Tots els hiverns o quan el desglaç avançava, calia anar a retirar alguns cadàvers. El camí del Port podria fitar-se amb un seguit de creus que evoquessin les agonies més cruels.

Malgrat els morts de cada temporada, ningú no feia res per a remeiar-ho, fins que fà un parell d'anys l'Estat s'en ha preocupat una mica i ha instalat els tres refugis guardats: el de la Mare de Dèu de les Ares, a la banda del Pallars; el de dalt, al Cap del Port, i el del Ticolet, pel costat de la Vall d'Aran.

Els guardians dels dos refugis extrems tenen l'obligació d'acompanyar gratuïtament els que arriben a passar el Port. Els duen fins al Refugi de Cap de Port, i allí el guarda d'aquest els acompanya fins al refugi de l'altre costat. Encara els del darrer refugi els guien fins a deixar-los ben encarrilats de cara a la vall, i lluny dels perills i de les boires i torbonades de la Collada.

Si els que passen son gent que ja coneix el port, i és el cas amb més freqüència, renuncien a l'acompanyament, però llavors el guarda de refugi prevé a l'inmediat, pel telèfon particular que tenen, de la colla que passa, i si s'esdevé algún accident o si es retarda el seu pas, els del refugi següent surten a cercar-los. Així, i durant els hiverns que aquest sistema funciona, no s'ha registrat cap més víctima pels volts de l'abans fatídica Bonaigua.

Crec que al guardians els manca proveir-los de skis i obligar-los a practicar-s'hi, puix en el cas d'una gran nevada ben poc o ben tardà serà l'auxili que podran portar, si comencen a enfonsar-se fins a la cintura, com més d'un vegada ha succeït. Tot el que aquest servei té de pràctic i digne d'elogi el té de pretenció i de mancat de seny aquell altre que es volgué instal·lar amb uns tanks que avansessin per sobre la neu i arribessin fins la Vall d'Aran. Els del país ens digueren que quan es feren les proves d'un sol tank va arribar amb penes i treballs fins dalt del Port, tot i no ser gens abundant la neu i trobar-se una mica glaçada i amb el camí obert pel corró que abans hi havien fet passar.

Sense haver fet cap estudi en particular, sembla que els tanks i les autochenilles per ara no poden anar gaire més enllà de donar uns passejos per les pistes nevades i preparades a Superbagnères, Font Romeu, Chamonix i altres estacions de moda, on hi ha gent per a totes les novetats i entreteniments.

Un record del fracassat servei de comunicació hivernal en son els 500 i tants pals plantats tot al llarg de la carretera de molt abans del port fins ben enllà del refugi del Ticolet, amb una numeració pintada a banda i banda, situada a deu metres d'alçaria per assegurar-se que no quedarien tapats per la neu. Aquest seguit de pals, un cada cinquanta metres, que fistonegen l'atenció dels vianants, havien de fitar el camí dels motors quan la neu borrès tot senyal de la carretera.

(Jusèp Maria Guilera e Albinyana (1927), *Excursions pels Pirineus i els Alps*. Barcelona: Lib. Catalonia)

En 1928 J.M. Guilera torne entara Bonaigua, acompanyant coma guida d'esquí a un grop d'amics: Wintsch, Trinxet, Ros, Dubler e es frairs sabadelhencs Jusèpa, Mary e Paquito Izard Lloch. Toti eri joeni precursors der esquí.

Fig. 36: Bonaigua. 1928. Archiu Izard

Dubler, industriaü soís deth sector deth textil, met a disposicion deth grop dus automobils Hispano-Suiza, damb caufaires, entà desplaçar-se tara Bonaigua. Ac explique Xavier Torredadella en sòn tèxte *L'esquí al Pirineu Occidental*, difonut pera Universitat Autònoma de Barcelona.

*Fig. 37: Hispano-Suiza portant esquís entara Bonaigua. 8 d'abriu de 1928.
Cliché Paquito Izard. Archiu Feliu Izard*

*Fig. 38: Grop de sabadelhencs guardant Ruda e Colomèrs.
Cliché Paquito Izard. Archiu Izard.*

En 1930, Brunet, Puntas e Torrent van damb esquís per Gerber, Saboredó e Colomèrs. Torrent ac descriu en bulletin deth CEC, e dèishe de manifèst eth bon caliu viscut en refugi des Ares e deth Ticolet.

En aquera epòca eth refugi deth Cap de Pòrt ei barrat. Es bailes aranesi demanen ua dotacion de pressupòst ath govèrn entà tornar a daurir-lo. Eth CEC tanben sollicite que se daurísque nauament, atau coma eth manteniment des auti dus refugis. Es peticions de toti eri dan resultats en part: se consèrve era dotacion pressupostària entàs refugis.

En 1934 e 1935 un important nombre d'esquiaires deth CEC esquièren ena Bonaigua e en Montgarri.

Montgarri. Cisco dera Mòga, Cabau, François e Cànida

En bulletin deth CEC de hereuèr de 1935 s'i escriu: "A les Ares i al Ticolet, a banda i banda del port, hom hi troba de cinc a sis llits i el menjar i acolliment necessaris a mjuntanya, a preus moderats. Dalt del port, únicament el Xalet de la promotora, particular, perquè el refugi està deshabitat i en mal estat" (Oliveras, Albèrt. Excursió de Nadal a Montgarri)

Quan se suprimic eth refugi deth Cap deth Pòrt, ja i auie eth Gran Chalet dera companhia electrica La Canadèna, entàs vigilants des linhes electricas construïdes en 1928 e 1929. Ère un possible refugi en cas d'emergéncia. En iuèrn era carretèra qu'ère talhada pendent era major part deth temps, pr'amor dera nhèu, maugrat qu'en an 1930 ja i auie maquina lhèuanhèu enes Ares.

En 1932, pendent er iuèrn, era mainadèra des pòbles aranesi que jogauen a hèr d'esquiaires. Se cauçauen uns esquís rudimentaris hèti de hustes de barrica corbades en forma de talh de melon, les estacauen damb correges elementaus, e esguitlauen pes carrèrs enjós. En Salardú, es carrèrs qu'èren era scèna des baishades entre casa e casa. Aquera mainadèra, en tot jugar, deuie d'imitar as adults que cauçauen esquís coma es qu'era Mancomunitat regalèc. Ac obsèrve ben interessat, e ac escriu, **J.M. Guilera**, ena sua cronica "**Montgarri, o la fi del món**", deth sòn libre *Excursions pels Pirineus*: "(...) unes veus d'infants surten d'un carrer costerut. Hi trobem la mainada del poble que no para de recorre-lo amunt i avall patinant damunt d'uns esquís primaris que s'han fet amb dogues de bocois vells (...)"

Observacions que Guilera anotèc en tot anar entàs tucs de Parros e Montoliu, a on i volie pujar damb esquís. Se lotgèc ena bòrda de Leon. Aquiu, eth vielh **Cabau**, acompanyat dera hilha e eth gendre, explicaue a Guilera e companhia que vedie a passar esquiaires francesi e catalans de cap a Montgarri, e qu'es francesi s'estimauen mès Beret que non pas es comoditats de Luishon e Superbanhères...

Sus es aportacions des excursionistes e esquiaires francesi, se pòden veir en aquest tèxte es apunts biografics sus Jean Roubach e Jean Arlaud.

En comentari d'aquera excursion damb esquis de 1932, anant entà Montgarri, Guilera escriu:

I seguim la nostre via planera, uniformement i copiosament nevada, en la qual emergeixen de tant en tant les grosses fites de les peires - Peira Arruja, Peira Hillola, i Peira Hicada - separades per un quart d' hora de marxa, posades per servir de guia en els moments de boira i temperi. Esquiem entre estirades carenes a banda i banda. La solitud serà absoluta fins que, finit el plà, ens decantem al proper Montgarri.

Llavors trobem tres vianants d'aquest poble que es dirigeixen a Vielha. Dos d'ells porten una singular missió. Havien deixat un familiar malalt i anaven a Vielha a veure el metge i explicar-li, a la seva manera, el mal que tenia. Després passarien per la farmàcia a recollir les medicines que el doctor, fetes les deduccions del cas, hagués receptat. Al tercer dia emprendrien el viatge de tornada, amb els remeis i altres encàrrecs, i fins el quart jorn després de la partida dels missatgers, el pacient no començaria el tractament. La història era una mostra del viure aspre que han de sofrir els resignats habitants de Montgarri.

En Montgarri se podie dormir en ostau que dirigic **Cisco dera Mòga** des de 1920 enquia 1936. Quauqui ans dempús, arribat 1959, J.M. Guilera ja non retrobèc aqueth madeish Montgarri:

El Montgarri que vam entrellucar en la nostra escapada de 1932 fa temps que ha passat a la història. Després el poble ha restat abandonat, fugint-ne els darrers habitants, que deixaren cases i hisendes en cerca d'un medi més clement i humanitzat.

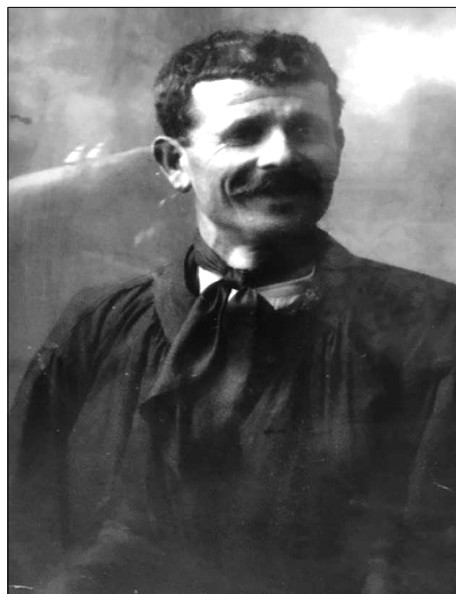

Fig. 39: Cisco dera Mòga. Exposicion Montgarri.

Pel gener de 1956 la gent de la Secció de Muntanya anà a plantar els seu campament anyal al Plà de Beret. Llavors reportaren que les cases i Santuari de Montgarri estaven abandonats, i que només seguia habitada la borda del León.

En tornar jo a la vall aquest hivern de 1959 per a afers del muntatge d'un primer telesquí a Salardú, no em vaig descuidar de preguntar pels meus coneguts de fa més de vinti cinc anys, **François i Cànida**, sense fills, que seguien addictes a la seva remota terra, a desgrat d'una solitud total i d'un aïllament de prop de mig any, sense passants, ara que no restava una ànima més enllà de la seva borda.

La parella, que posseeix una casa a Vielha, resta fidel i enganxada al seu imperi àrtic, ficat en la muntanya i colgat de neus, limitat a una casa ben gran per a dues persones, enfeïnats a menar una hisenda i un grapat de bestiar... una semblant servitud... els fan mereixedors del respecte de tothom i l'encesa simpatia dels muntanyencs.

Mentrestant, algunes de les il.lusions del vell Cabau s'han fet realitat. El que no poguè realitzar l'Estat, quan Montgarri era habitat, ho ha aconseguit el preu de la fusta. Una pista, que no arriba a carretera, s'enfila des de Salardú, travessa el plà i Montgarri i arriba al bosc de Marimanha. Camions i algun cotxe s'aventuren a l'estiu... A l'hivern, la comarca segeuix esperant la unió d'esquiadors que podria encabir.

Els esquiadors aranesos, que comencen a excelir en la competició, (1959) s'haurien de prendre la missió de fer la tria del molt que tenen en potència, i a valorar el que els semblés millor i més adient... Un cop l'haguessin trobada, (la tria) assenyalar-la, fixar els trajectes i fer-la conèixer als seus germans d'esport de França i Espanya.

(J.M. Guilera (1959). *Bulletin deth CEC*)

En tot descriure ua auta excursion damb esquís entà Montgarri, **Albèrt Oliveras** escriuie qu'en 1934 poden veure en Montgarri uns esquís des qu'era Mancomunitat auie repartit, quinze ans a, en 1919, e qu'es abitants de Montgarri utilizauen normaument aqueri esquís e d'auto de similars quan volien trauessar eth plan de Beret en iuèrn. (Hereuèr de 1935. Excursió de Nadal a Montgarri. *Bulletin deth CEC*)

J.M. Guilera siguec un des més destacadi promotors der esquí en Catalonha, en tot ocupar era presidència dera organizacion federatiua catalana der an 1941 enquiath 1946.

Popularitat der esquí enes ans trenta

En 1930 er excursionista Casals Soler demane, per prumèr còp, que i age esquí escolar en Catalonha. En 1931 se daurís eth I Salon d'Esquí de Catalonha, que contunharà de celebrar-se enquia 1935. Damb posterioritat, J.M. Guilera hè era peticion de qu'es esquís arriben a totes es escòles catalanes. E, òme deth CEC qu'auie compartit prumères iuernaus damb Estasen, hig: "No passaran gaires hiverns sense que uns quants instructors del CEC puguin anar de l'un cap a l'altre del Pirineu català ensenyant als escolars i al jovent el maneig d'uns esquís ofrenats per la Generalitat de Catalunya". (1933. II Saló d'Esquí de Catalunya. *Bulletin deth CEC*)

Fig. 40: Terçon de Quate Lòcs. Eladio Mases. 1935.

En aquera epòca Guilera vedie ara mainadèra aranesa jogar a esquiar pròp de casa.

En 1933 er esquí ja se popularize en Catalonha: se pòt anar en tren enquia La Molina e enquia Núria a esquiar e se cree era Federacion Catalana d'Esquí. Eth prumèr president qu'ei Alvar Menéndez, engenhaire e promotor der esquí en Andòrra. Era Federacion lèu compde damb vint-e-sies entitats, era majoritat seccions d'esquí d'entitats excursionistes. En 1935 ja i a uns sèt mil afiliats.

Entre es que van a esquiar en La Molina e en Núria, i a es joeni mèstres **Francesc Palacín Badia e Cèlia Artiga Esplugues**, futurs mèstres enes escòles d'Arties. Son tanben parelha en recèrca de trabalh estable entà poder maridar-se.

Eth poder de convocacion der esquí provòque quauqui ajustaments en diuèrses entitats. En 1934, J.M. Soler e Coll, instructor d'esquí en plan de Beret en 1919,

deven eth prumèr president dera Seccion d'Esquí deth CEC. Se creèc aguesta seccion a partir dera Seccion de Montanha deth madeish CEC, degut ath creishement dera aficion per esquí.

Quauquarren de semblant passe damb era Federacion Espanhòla d'Esquí; se cree a partir dera Federacion Espanhòla de Montanhisme, tanben en an 1934, en Saragossa. I a representants deth *Club Alpino Español (CAE)*, deth *Peñalara*, deth *Montañeros de Aragón*, dera Federacion Catalana d'Esquí e deth CEC, damb era Seccion d'Esquí recentament constituïda.

Fig. 41: Cèlia Artiga e Francesc Palacín, mestres d'Arties. 1936. Archiu Joan Ballester

En 1933, Miquel Albareda publique *Nocions d'Esquí*, que conten es auanci més recents sus era tecnica der esquí. En bulletin deth CEC se considèra era Bonaigua coma ua des milhors estacions des Pirenèus, ja que s'i pòt trobar ua millhor nhèu e més abundant. Entara Bonaigua i van excursionistes e esquiaires des tèrres de Barcelona, Sabadell e tot eth Vallès, Tarragona e Reus. En 1935 eth CEC edite era revista *L'Esquí*, prumèra revista especializada ena matèria.

Arriben es prumèrs autocars d'esquiaires ena Bonaigua. Ua grana part des esquiaires abituaus realizen tanben excursions d'esquí. Es més ben valorades son: Beret e Montgarri, Gerber, Cabanes, Saboredó e Colomèrs. Quan s'anaue cap a Beret ère freqüent lotjar-se en Montgarri. Alavetz, se pujaue entath Pè-descauç, Parros, Costarjàs o Mari-manha.

Eth bulletin dera nhèu de La Veu de Catalunya, daue cada dissabte era grossor dera nhèu en La Molina, Núria, Envalira...e era Bonaigua.

Era Bonaigua se metec de mòda entre es esquiaires ben preparadi. I anauen a hèr esquí de traùessa pendent longues e dures jornades. Aqueri esquiaires coneishien ja bona part dera superfícia esquiabla actuau de Baqueira/Beret. Des deth pòrt accedien a Ercoïls e Vaquèira, e alavetz trauessauen eth riu Malo entà anar tà Beret e Montgarri, o ben baishauen enquia Salardú.

Es prumèrs Campionats d'Espanha d'esquí se celèbren en La Molina, er an 1935, e es dusaus ena sèrra de Guadarrama, er an 1936. En aguesti darrèrs, es esquiaires deth CEC arthenhen milhors posicions qu'en La Molina.

Era guèrra de 1936 a 1939

Ena Val d'Aran era guèrra en dirècte se hè a sènter pòc.

En 1936 era joenessa aranesa ei mobilizada. Ua grana part ei incorporada a companhies d'esquiaires, coma era dera Generalitat republicana, qu'en 1937 auie era casèrna en La Molina.

A prumèrs de 1938 era Companhia d'Esquiaires dera Generalitat e dera Republica Espanhòla, respectivament, eth *Regiment Pirinenc n° 1* e eth *Batallón de Montaña Pirenaico*, auien d'anar a entrenar ena Renclusa, refugi qu'eth CEC cedid entad açò, atau coma eth de La Molina.

Des de Benasc, es soldats dera Companhia d'Esquiaires daurissen es camins nheuadi des pòrts vesins e passen, amassa damb d'auto militars e civius, entà Luishon, via Hospice de France, peth pòrt dera Picada o eth Portilhon de Benasc. Ac descriu Antòni Merino en *Historia de la Villa de Benasque, Anciles y Cerler*, editada per Excm. Ajuntament de Benasc en an 2015.

A finaus de març de 1938, en Luishon, es autoritats locals dèishen qu'es miliars espanhòs escuelhen eth sòn destin. Encara qu'ua minoria escuelh anar tà Hendaia e entrar en zòna rebèlla, era grana majoria d'esquiaires qu'escuelh tornar entara zòna republicana per Portbou.

Era Companhia d'Esquiaires e Escaladors

Er Exercit espanhòu se hec mès present ena Val d'Aran a compdar de 1944. En 1945 se celebrèc en Salardú eth prumèr Campionat de Catalonha d'esquí militar. Guanhèren es competicions aqueri soldats qu'auien demorat ena Val des dera invasion des maquis. Ua des pròves d'esquí de hons include eth tir damb arma de huec en plan de Beret.

Se bastiren casèrnes en Vielha e en eres s'i establic era Companhia d'Esquiadores e Escaladors en an 1964. Aquesta companhia depenec d'unitats superiores qu'auien era sedença en Belhver, Girona, era Sèu d'Urgelh o Aragon. Era companhia se premanic profundament, tant a nivèu físic coma psíquic, entà realizar missions e combats en nauta montanha. Atau coma es legionaris, es sòns membres qu'èren tanben autorizadi a portar barba. Des de Vielha gessien entà Bagergue, Vaquèira e d'auti lòcs de montanha, tà entrenar-se tàs competicions d'esquí. A viatges, se passauen per Bagergue o Salardú, Jusèp Maria España Jaquet qu'anaue damb eri a entrenar.

Quauqui esquiadores dera companhia patiren accidents en Tuc de Molières e ena Tuca de Paderna er an 1986, e er an 1971 les susprenec un laueg en Super-Espòt.

Utilizèren era sua preparacion e experiéncia enes missions qu'amièren en Bòsnia, Kosovo e Afganistan. Era companhia se compausau de quate seccions d'armes, ua de mulèrs e ua de servicis.

A fòrça gojats se les desvelhèc era sua vocacion pera montanha e er esquí en tot hèr eth servici militar ena Companhia d'Esquiadores e Escaladors de Vielha.

En an 2000 era companhia de Vielha se desplaçec entà Jaca, en tot integrar-se ena companhia d'aquí. En conseqüéncia, es casèrnes e terrenes de Vielha se uedèren e retornèren ara condicion civiu.

Eth mèstre Jusèp Maria España Jaquet e er esquí

Pendent era pòstguèrra qu'ère complicat de botjar-se pes Pirenèus. Calie un permís especiau dera Direccion Generau de Seguretat (DGS) entà circular pròp dera frontèra. Açò dificultèc era practica as esquiadores. Ar esquiador Albèrt Oliveras, eth jèfe de negociat dera DGS lo deishèc circular pera « zona fronteriza de Viella, la Seo de Urgel y Port-Bou » en 1943.

Era Federacion Espanhòla de Montanha e Esquí siguec refundada en 1939. Er an següent, se hec en Candanchú eth primèr campionat d'esquí deth nau periòde. En Catalonha, Ignasi de Quadras (frair de Loís de Quadras, president deth CEC) que siguec eth primèr delegat nacionau. Eth CEC e es sòns òmes e hemnes conseguiren recuperar part der impuls en esquí, maugrat qu'era entitat ère jos ua moderada sospita politica.

Ena temporada 41/42 eth govèrn francès de Vichy e era Federacion Francesa convidèren ara Federacion Espanhòla a anar tà Val d'Isère, entà ensenhar-les era sua tecnica d'esquí, inventada per Èmile Allais. Era estança en Val d'Isère significuèc entà Alfons Segalàs eth contacte damb un metòde d'ensenhament der esquí fòrça eficaç. A

continuacion, era sua escòla prosperèc en Espanha: eth nau metòde Allais se higeç as tecnicas Tirolesa, Telemarc e Cristiania.

Eth delegat nacionau d'esports, eth Sr. Elola-Olaso, fichèc a un entrenador austriac entà dirigir còrsi e competicions e entà hèr ua equipa deth *Frente de Juventudes y Educación y Descanso*. Er austriac Walter Foeger ère capitan dera *Wehrmacht* e entrenador dera seleccion alemanha d'esquí. Foeger auie arribat dera man d'un tinent coronèl dera *División Azul*, e s'establic en Madrid en an 1943. A compdar de 1944 siguec refugiat politic eventuaiu dera Dusau Guèrra Mondiau. Alavetz comencèc a entrenar a esquiaires castelhans, mentre qu'en Núria e en La Molina fichauen a monitors francesi dera escòla de Val d'Isère. En 1943 e 1944 s'organizèren en La Molina es prumèrs campionats regionaus, a on participèren esquiaires de Girona, Tarragona e Barcelona. I auèc absència d'esquiaires de Lhèida, dilhèu pes dificultats de desplaçament que patien es aranesi. En març i a es prumèrs Campionats d'*Educación y Descanso*, en Candanchú.

Ena pòstguèrra aranesa, a despriet des precarietats dera epòca, er interès per esquí se manten viu entre es gojats e gojates aranesi. En Salardú e d'auti lòcs dera Val era mainadèra seguís esquiant sus hustes de barrica, coma descriu J.M. Guilera. Un d'aguesti mainatges siguec **Rafaèl Mombiedro Giró**. Neishut en 1929 en Lhèida, Mombiedro s'installèc en Salardú, a on era sua fraia trabalhau de mèstra, en an 1944. Siguec era qui li conseguic ues bòtes adequades entath terren nheuau, deth crabèr de Garòs. Pes carrèrs arribents e nheuadi de Salardú, Mombiedro esguiltaue enjós, damb hustes de barrica enes pès. E pendent es ostius, de joen, trabalhau coma guida de montanha en Naut Aran. Coneishec es prumèrs intents d'installar un teleesquí en Salardú, que montèc J.M. Guilera.

Damb era invasion des maquis, renèish er interès der exercit espanhòu per esquí. En 1945, pòc dempús dera invasion, se celèbre en Salardú eth prumèr Campionat de Catalonha d'esquí militar. Guanhen es qu'auien demorat en Vielha dempús dera invasion.

J.M. Guilera (1899-1970) siguec un des principaus promotors e propagandistes der esquí en Catalonha. Siguec ena Direccion deth CEC, collaborèc en sòn bulletin, e escriuec diuèrsi libres istorics deth pireneïsme. En *Excursions pel Pirineu amb esquís* i explique es tecnicas de progression damb esquís e grampons que son de besonh entà pujar e baishar er Aneto. Guilera prononcièc per Catalonha quauques conferéncias sus er esquí, coma era de Balaguèr en 1930, que coma conseqüència auèc es expedicions ena nhèu de diuèrsi abitants dera vila. Conseguic méter en foncionament eth prumèr teleesquí d'Espanha ena Pista Llarga de La Molina, en an 1947, en tot véncer fòrça problèmes, coma per exemple era manca d'electricitat. Atau madeish, siguec eth qui montèc eth prumèr teleesquí en Salardú, mès sense conseguir eth sòn foncionament. En parlaram dempús.

Es facilitadors dera practica der esquí ena Val d'Aran sigueren es màstres, qu'ajudèren a qu'aguesta practica se valorizèsse entre es alumnes. Sigueren es màstres de Salardú, Arties, Bagergue e d'auti dera epòca: era **Sra. Mombiedro Giró**, màstra d'Arties e dempús de Salardú, facilitèc era practica der excursionisme e der esquí ath sòn frair Rafaèl; eth **Sr. Francesc Palacín** e era **Sra. Cèlia Artiga**, màstres d'Arties e toti dus esquiaires; mès sustot eth **Sr. Jusèp Maria España Jaquet**, màstre de **Bagergue**, esquiaire e gran impulsor dera practica der esquí entre es alumnes, qu'ath delà, repartic esquís deth CEC entre es alumnes.

España Jaquet non siguec eth primèr esquiaire dera Val d'Aran, ath contrari de çò que se ditz per error en un libre recent. Se pòt veir eth nòm des primèrs esquiaires aranesi, eth dia 11 de març de 1919, en aguest madeish libre, en capítol "Primèrs esquiaires aranesi". España Jaquet dèc un transcendent impuls ar esquí entre era joenessa. Siguec eth gran dinamizador aranes der esquí. Damb eth mètge Alfons Abadia, sigueren ath deuant dera Delegacion d'Esquí qu'eth CEC creèc en Salardú. En formauen part tanben Andrèu Reygosa, Francesc Castañer, Pau Miró e Frederic Vila. Disposèren dera ajuda de Pepeta Planas, monitora d'esquí deth CEC en La Molina.

Eth CEC envièc entà Salardú abundant materiau d'iuèrn: uns ueitanta cinc parells d'esquís qu'España Jaquet repartic entre es alumnes que mès motivacion e possibilitats d'aprèner auien. Entre eri **Felip Mòga Aura**, **Jusèp Mòga Aura**, **Pau Bravo**, **Rafaèl Mombiedro**, **Andrèu Ribèra**, **Domingo Escala**, e mès tard, **Joan Mòga**. Eth màstre España Jaquet les deishauè aguest materiau, e siguec atau coma mainatges coma Mombiedro cambièren es hustes de barrica per esquís de vertat. A mès, les permetie as alumnes d'esquiar peth maitin, pr'amor qu'eth hège es classes pera tarde.

España Jaquet ère hilh des d'Aloy de Baish, casa deth farmaceutic. Era casa des d'Aloy de Naut ère era deth secretari de Salardú. Espanha Jaquet ère nebot d'Andrèu Jaquet, de qui recebec conselhs; e amic d'Agustina Delseny, que viuie en Hotèl Ròsta de Salardú. Agustina li deishèc un libre norvegian sus er esquí, e España Jaquet l'estudièc e lo metec en practica. Eth màstre se higie as grops de soldats que venguien a practicar er esquí, e escotaue es indicacions des sòns monitors, mentre qu'en Es Ombrèrs de Salardú hègen practiques es gojats deth Naut Aran. España Jaquet qu'aprenec a fabricar esquís coma Manuèl Mòga, e baishauè en tot esquiar enquia Salardú, Unha o Tredòs.

En 1945 eth britanic Arnold Lunn, pair der esquí aupin e vicepresident dera Federacion Internacionau d'Esquí, visitèc Espanha. Anèc entà Madrid e Barcelona, prononciant quauques conferències en aguesta darrèra ciutat. Dided qu'enes Pirenèus i auie es soletes pistes espanhòles aptes entàs competicions d'esquí aupin.

1947 e 1948. Corsi deth CEC. Esquiaires aranesi. Famílies

En 1946 es monitors d'esquí de La Molina pugen damb esquís des deth Palhars enquiara Bonaigua. En Salardú constituïssen era Delegacion deth CEC, damb España Jaquet coma delegat permanent. Amassa organizèren es primèrs còrsi d'esquí ena Val d'Aran, en 1947 e 1948. Hèren de monitors **Pepeta Planas, Alfons Segalàs e Ernest Mullor**, toti eri monitors dera escòla d'esquí deth CEC en La Molina.

Fig. 42: Cors de 1947, primèr dera Val. Salardú. Professors dera Escòla d'Esquí de La Molina deth CEC: Planas, Segalàs e Mullor. Publicacion d'Alfons Segalàs

Completèren er ahèr damb era realizacion des campionats finaús. Era primèra escòla temporau d'esquí dera Val d'Aran qu'organizèc es primèrs campionats aranesi. Es classes se realizèren en diferenti lòcs, mès sustot en pòrt dera Bonaigua.

Sigueren practicants des còrsi d'esquí, tant en grop coma individuament: **Pau de Pesa; Domingo Escala; Rossend Caubet; Fernando Rodès; Pepe Broto; Aurèli Barés**, de Les; **Fermin Pinòs; Paquito de Pantanè; Pepín e Tonhin Tous**, de Vielha; e **Manuèl Mòga** des d'Andrèu de Bagergue; jos eth regard d'Espanya Jaquet, que velhaue as mès joeni. Ac explique Andrèu Ribèra en un article dera revista *Tèrra Aranesa*, publicat en an 2005.

Fig. 43: professors Segalàs, Mullor e Planas. Musèu dera Nhèu. Unha

Fig. 44: dus des assistents, Rafaèl Mombiedro e Pau Bravo. Musèu dera Nhèu. Unha

España Jaquet tanben siguec impulsor dera formacion academica e umana des sòns alumnes. As de quinze ans les animaue a seguir estudiant, tant laguens coma dehòra dera val. Coordinèc es corsis d'esquí deth CEC ena Val d'Aran, e convidèc as sòns alumnes a participà'i. A mès, les deishauè materiau ad aqueri que l'ac demanauen pr'amor que n'auien de besonh.

En Bagergue, era promocion der esquí tanben la heren dus assistens as practiques de Beret de 1919: **Bartomèu Paba**, des de Tereseta, damb tres hilhs esquiaires; e **Manuèl Mòga**, des d'Andrèu, que tanben ensenhèc a esquiar as sòns hilhs.

De Bagerque qu'an gessut esquiaires e professors o directors de diuèrses escòles d'esquí.

En çò de Joanico, en Unha, deishauen ua plancha entà encerar es esquís, quan es joeni esquiaires coma Mombiedro la demanauen. En Salardú, Loís des de Trinchèra, treballador de corrèus, tanben deishauè materiau de nhèu a qui l'ac demanaue. Ac rebrembe Mombiedro, en tot parlar sus era disponibilitat des equipaments de nhèu de hè mès de setanta ans.

Fig. 45: Professors arribant damb esquís pera Bonaigua. 1948.

Prumèr Campionat Aranés d'esquí

Eth cors d'esquí deth CEC de 1948, tanben siguec a cargue des monitors dera escòla deth CEC de La Molina: Pepeta Planas, Ernest Mullor e eth palharés Alfons Segalàs. I participèren cinquanta dus alumnes de tota era Val. Entre es inscrits i auie treballadors dera companhia electrica *Productora de Fuerzas Motrices*. Es practiques s'organizèren per grops d'entre dètz e dotze participants.

Eth cors se concludic damb eth primèr Campionat Aranés d'esquí. **Er slàlom**, en Es Ombrèrs de Salardú, lo guanhèc **Mombiedro**, seguit de **Ribèra e Rodés**. Eth descens e er aute slàlom sigueren en Vaquèira, damb era gessuda ena cabana des Pastors. Les guanhèren **Andrèu Ribèra e Pau Bravo**. Era espròva d'esquí de hons consistic en recórrer un circuït d'uns quinze quilomètres entre Arties, Salardú e Tredòs, en tot acabar en Hotèl Ròsta. En siguec guanhador eth pròpi **España Jaquet**, mèstre de Bagergue, seguit de **Caubet e Antòni Tous**.

Fig. 46: II Cors deth CEC e I Campionat Aranés d'esquí. 1948. Professors Planas, Segalàs e Mullor. Musèu dera Nhèu. Unha

En aguest dusau cors eth CEC regalèc esquís as participants. Era majoritat qu'èren de Salardú e Vielha. **Alfons Segalàs** escriuec:

(...) La pugna entre corredores de Vielha y de Salardú mantuvo una nota de emoción en todas las competiciones. Los de Salardú esquían con mejor tècnica, habiendo avanzado mucho en la tècnica de esquís paralelos, mientras lo de Vielha son más montañeros y suplen la tècnica por las piernas y el entrenamiento. Fue un acierto hacer pasar la carrera de fondo por mitad de los pueblos de Arties y Tredòs, pues el vecindario pudo seguir la carrera y llegó a entusiasmarse en su desarrollo con un entusiasmo que jamás pudimos sospechar.

El esquí ha ganado por completo el Valle de Aran , y es necesario hacer un nuevo esfuerzo el próximo año , y enviar más material. Los esquís que existen son aun insuficientes. Los aficionados deben dejarselos de unos a otros. Son pocos los que llevan fijaciones Kandahar o “ longues errois “ , tan necesarios para la tècnica moderna. En el valle hay buenos y entusiastas elementos que estan encauzando el auge del esquí. Nos place citar el amigo **España** de Salardú , y el Alcalde de Vielha señor **Abadia** así como elementos de la Productora. (1956. *Deportes de Invierno*. Barcelona: Ed. Hispano-Europea)

Fig. 47: *España Jaquet enes Campionats Aranesi d'esquí. 1948.*

Fig. 48: *Josepa Planas de Luengo. Monitora des corsi de 1947 e 1948*

Alfons Segalàs, natiu de Lhavorsí, siguec vicepresident dera *Federación Española de Deportes de Invierno* (FEDI), cap de concorsi e seleccionador nacionau. Promoigues er esquí enes estacions catalanes.

Dempús d'auer passat per corssi e campionats, comencèren a auer ua cèrta reputacion gojats coma **Pau Bravo; Felip Mòga; Jusèp Mòga; Rafaèl Mombiedro; Andrèu Ribèra; Loís Rufaste; Primitivo Caseny; Emili Mòga; Domingo Escala; Fermin Pinòs; Vicenç des de Sancho**, de Betren; **Jusèp López; Antòni Solé; Jusèp Riba; Jusèp Paba; Joan Sabi; Francesc Cau; Jaime Molsa e Gabrièl Vidal**. Enes campionats acostumauen a presentar-se dues equipas araneses, A e B. Eth CEC decidic fichar a Mombiedro coma corredor, e atau siguec coma eth se'n hec sòci.

En 1949 Joan Bultó, esquaire deth CEC, siguec escuelhut president dera FEDI. Bultó ajudèc ar esquí catalan e aranés enquia 1960, an en que siguec nomenat membre deth Comitè Olimpic Espanhòu.

Enes ans cinquanta era Val d'Aran ja compde damb un important nombre d'esquaires de nivèu, que s'incorpòren a competicions dera FEDI. Èren entrenadi per Foeger, qu'eventualament venguie tara Val d'Aran. Bravo, Mombiedro e Felip Mòga èren concentradi en Candanchú.

En 1951 es nomentadi esquaires van entà Núria e Andòrra, tanben entrenadi per Foeger.

Fig. 49: Corsi deth Frente de Juventudes, damb eth coronèl Villar e er entrenador Foeger. Ans posteriors a 1948. Hotèl Lacreu. Salardú

En 1952, Foeger ei entrenador nacionau e convòque en La Molina a corredors coma Bravo, Mombiedro e Ribèra, amassa damb Viladomat, Molné, Luis Arias e Poll Puig. Toti eri van entà Garmisch, en Baviera, de camin entàs Olimpiades d'Òslo. Ribèra obten ua bona classificacion, mès per contra, Mombiedro se fracture era pèlvis.

Entretant, enes campionats catalans i participe er agropament VACEC, que poderie èster Val d'Aran-CEC. Coexistic damb eth club de *Educación y Descanso* de Vielha.

Fig. 50: Sres. Beso, Vidal e Caubet. Terçon de Castièro. Betren. 1950

En 1953, Ribèra, Mombiedro e Jusèp Mòga, competissen tath CEC en Campionat de Catalonha, qu'auèc lòc en Núria. Tanben participan enes campionats d'Espanha, en Navacerrada, a on s'impausen Luis Arias e Francesc Viladomat. Totun, en 1954 Andrèu Ribèra guanhe en La Molina eth Campionat d'Espanha ena espròva de slàlom d'abiletat, passant per deuant de Viladomat, Arias e Molné. Mès tard, s'organizen quauques corses ena Val d'Aran, que guanhe Jusèp Mòga, e a on Ribèra se fracture era cama.

Fig. 51: Mombiedro, Ribera, Bravo e Felip Mòga. Campionats en La Molina. 1952

En 1955 i a còrsi d'esquí en Núria, dirigidi peth coronèl Villar, promotor der esquí en *Frente de Juventudes*. Ribèra e Mombiedro i participen coma monitors, ath costat de Walter Foeger qu'alavetz ère entrenador deth Club Alpí Núria.

Ribèra e Jusèp Mòga son preseleccionadi entà formar part dera equipa olimpica espanhòu qu'a d'anar entà Cortina. Se sage de que se hèsquen competicions d'esquí ena Val d'Aran, enquia qu'en 1958 se conseguís un primèr Campionat d'Espanha. Aqueth campionat pòrte eth nòm de VIII Campeonato Nacional de Esquí de *Educación y Descanso*. S'organize en ua zòna immediata a Salardú, que dempús serà ocupada pera estacion d'esquí Baqueira/Beret. Es esquaires aranesi en son es participants mès destacadi. Ath delà de deishar un bon rebrembe entre era gent, aqueth campionat significuèc era basa der ample arraitzament sociau der esquí ena Val d'Aran. Rafaèl Mombiedro, en representacion de *Fuerzas Motrices*, guanhe er slàlom e eth descens. Subergessen tanben Pau Bravo e Andrèu Gómez, de Salardú; e Alfrèdo Martimpé, de Gausac.

Enes Campionats d'Espanha de Candanchú, ena espròva de slàlom d'abiletat, Jusèp Mòga e Mombiedro obtien era dusau e tresau posicion, darrèr de Joan Poll Puig. En Salardú entre en foncionament era aubèrja deth *Frente de Juventudes*.

Enes campionats infantil e juvenil de hereuèr de 1959, qu'aueren lòc en Baqueira, i destaquen Adòlfo Ipas e Eloy Galàn, de Vielha, e Francesc Dedieu, d'Aubèrt. I debute Benito Ubeira en slàlom e Aquilino Ubeira se dedique ar esquí de hons esportiu per primèr còp ena val, aconselhat per Ribèra. Aquilino guanhe era espròva des quinze quilomètres enes Campionats de Catalonha de La Molina, en tot obtier era dusau posicion Felip Puyol, de Vielha e tresau posicion Antòni Ademà, de Casau. I guanhen per equipas, per deuant deth CEC. Ath delà, enes Campionats Espanhòus acaben dusaus.

Era Federacion Catalana, damb eth president Quintana, subvencione ara equipa catalana d'esquí nordic entà que hèsque estades ena Val d'Aran. Enes campionats E e D i participen Ribèra, Gómez e Martimpé. Enes FEDE de slàlom que se celebrèren en Navacerrada guanhèc Felip Mòga. En esquí de hons guanhe era espròva era equipa catalana de 3x10, damb Aquilino Ubeira entre es membres.

A principis des ans cinquanta, eth mèstre España Jaquet apròve es oposicions de magistèri, e per aguest motiu dèishe de víuer en Bagèrgue: primèrament ei destinat entà Monsò, e a continuacion entà Saragossa, ciutat a on s'establís.

Damb eth temps, era coordinacion des ensenhaments reglats damb era practica der esquí entre era joenessa, coma ja promoiguie España Jaquet ena sua epòca, a estat ua culminacion deth trabalh des ensenhaires aranesi.

Expansion der esquí aranés. **Manuèl Mòga des d'Andrèu**

Pendent es ans posteriors ath 48, eth *Frente de Juventudes* prenech eth relèu deth CEC en çò que hè ar enshament der esquí. Organizèc còrsi d'esquí a on tanben s'endoctrinaue as joeni ena ideologia falangista. I portèren boni entrenadors, coma Foeger, e d'aquiu en gesserèn corredors destacadi. Quauqui uns sigueren concentradi en Candanchú. I auie organizadors des còrsi, coma eth coronèl Villar, que creiguien qu'era majoritat des esquiaires auien d'èster des Pirenèus. Es participants des còrsi se hèren un retrat en Salardú, ath costat der istoric establiment der Hotèl Lacreu.

Ribèra e Mombiedro qu'anèren entà Navacerrada a realizar es practiques d'un cors qu'auien seguit en Madrid. Aquiu, hèren amistat damb era família Fernández Ochoa, que regentaue ua cantina ena sèrra. Es dus esquiaires obtengueren eth cors e sigueren enviadi entà Granada e Leon entà dar formacion a aprenents d'esquí. Felip Mòga que guanhèc er slàlom deth Campionat d'Espanha oficiós en Navacerrada.

Dera Val d'Aran en gessèren corredors auantatjosi, coma es **frairs Mòga Aura**, hilhs de Manuèl Mòga, qu'auie assistit as prumères practiques de Beret; o **Andrèu Ribèra, Pau Bravo, Benito Ubeira, Aquilino Ubeira, Loís Rufaste, Primitivo Caseny, Emili Mòga, Pèp López, Antòni Solè, Jusèp Riba, Jusèp Paba, Joan Sabi, Jaime Mola, Gabrièl Vidal, Manuèl Rubio, Pèir Piqué, etc.** Tot coma resultat de çò que se semièc en an 1919 e dera aficion aranesa per aquesta practica.

Un des aranesi que disposèc d'un parelh d'esquís des qu'auie aufrut era Mancomunitat siguec **Manuèl Mòga e Mòga**, de Bagergue. Er an 1919 auie assistit entàs prumères practiques deth plan de Beret. Alavetz qu'ère encara un mainatjon, e recebec entosiasmat eth sòn milhor present enquiath moment. Manuèl Mòga qu'ei connector entre es origens der esquí ena Val e era posteriora generacion d'esquiaires aranesi. Quan Manòlo Maristany l'entrevistèc en sòn libre, Manuèl rebrembaue plan ben as tres esquiaires deth CEC e as sòns companhs de practiques Mòga opinaue que, des tres esquiaires deth CEC qu'eth coneishec, eth mès audaciós ère **Soler e Coll**. Ath rebrembe de Mòga i podem híger qu'efectivament Soler, ath delà d'audaciós auie estat precursor ena practica de tecnicas d'esquí coma eth Telemarc, era Cristiania e Stemboguen. Soler e Coll siguec engenhaire agronòm, corredor d'esquí, arbitre, mercador de recorcuts, membre dera direccion deth CEC, prumèr president dera Seccion d'Esquí, escrivan deth bulletin deth CEC, montanhaire damb prumères ascensions en sòn curriculum, acampaire, pescaire e jogador de gòlf.

Manuèl Mòga auie rason e bona memòria des practiques de 1919. Se'n brembaue de qu'es companhs de practiques de Montgarri cridèren "Èm sauvadi!" quan vederen a Soler e Coll esguiltar damb facilitat sus era nhèu. Aqueri vesins de Montgarri utilizèren fòrça es esquís de hons entara longa trauèssa de Beret, mès ben pòc coma esturment de descens. A viatges que deishauen es esquís en Uelh deth Garona e

baishauen a pè enquia Salardú. Portauen un pan nere hèt en Montgarri, que segontes es vesins de Salardú que l'auien tastat, ère fòrça bon. Manuèl Mòga utilizaue es esquís en molti des sòns desplaçaments. Per exemple, pujaue peth cant der Unhòla tot nheuat e baishaue tostemp damb esquís, e ena sua activitat coma caçaire se'n servie tanben entà seguir es traces des lèbes e es vops sus era nhèu.

Quan es esquís dera Mancomunitat se desgastèren, Mòga se'n hec un parelh de nauí en tot seguir eth modèl. Hège a servir husta de herèisho joen, ben rècta e sense nuds. La talhaue e la polie. Era corbadura des espatules l'obtenguie en estacar es hustes a un arbe redon e deishar-les secar pendent un parelh de mesi. Es fixacions les hège er haure de Bagergue. Entà hèr es correges se servie deth cabeste des mules, entàs garròts que prenne branques rèctes d'auerassèr, e entà encerar es sòles qu'agarraue era cera des brinhons des abelhes e l'espandie damb un hèr roent. Manuèl Mòga ère molt dèstre. Tanben fabricaue raquetes de nhèu damb branques fines de herèisho e inclús utisi deth camp e fòrceps entà ajudar as vaques a parir.

Molti aranesi practicants se fabriquèren es sòns pròpis esquís o es dera sua familia. Es prumèrs esquís de Felip Mòga que les hec eth sòn pair Manuèl, e se pòden observar exposadi en musèu Eth Corrau de Bagergue. Jusèp Mòga comencèc a esquiar ara edat de sies ans, damb ues hustes d'Espanña Jaquet, mès damb sèt ans ja ludie uns esquís de husta de herèisho trenda, hèti egalament per sa pair.

Dempús dera etapa artesanau que venguec era epòca des esquís de marca industriau: Attenhofer, Poll Puig, Rossignol, Allais e molti d'auti que cromptauen ena classica botiga Bavillesset de Barcelona.

Manuèl Mòga transmetec era sua passion per esquí as sòns hilhs: Felip, Conxita, Juanito e Jusèp. Toti eri qu'apreneren a esquiar pes carrèrs e prats de Bagergue pendent era guèrra, damb es esquís de sa pair. Entretant, en Salardú, Mombiedro, Bravo e es sòns companhs esquiauen pera "sua" pista, "Er Ombrèr", e des de naut deth bòsc enquiath riu. Alavetz calie desplaçar-se a pè, damb es esquís en còth o jos es pès, pendent ues dues ores e mieja entà pujar enquiath Cap de Vaquèira, o un shinhau mens de temps entà arribar enquia Beret.

Jusèp Mòga Aura ei des prumèrs en apuntar-se enes corsi deth CEC. Tot seguit ei seleccionat peth *Frente de Juventudes* e era equipa espanhòla. Ei tanben preseleccionat entàs Olimpiades d'Oslo, atau coma Bravo, Mombiedro e Ribèra. Aquera equipa olimpica non compdèc damb Felip Mòga, que tot e auer estat tanben preseleccionat, renuncièc de participà'i entà poder estudiar en Barcelona. Un viatge installat ena ciutat, Felip qu'anaue a esquiar en La Molina, participant e guanhant repetidament es campionats de Catalonha.

Eth prumèr esquiaire que competic en nòm dera Val d'Aran que siguec Jusèp Mòga. Açò siguec en III Concors deth Palhars (hereuèr de 1956), ua competicion que se

disputaue en Espòt, entre es esquiaires deth CEC e es andorrans. Jusèp guanhèc era espròva de slàlom gigant.

Er an 1957, gràcies as esquiaires locals e ar agropament de *Empleados de Fuerzas Motrices*, se cree oficiaument eth prumèr club d'esquí aranès: er ARE Val d'Aran. Eth prumèr president siguec Andrèu Ribèra.

Enes Campionats dera Val d'Aran, en març, se classifiquen en slàlom Andrèu Ribèra, Rafaèl Mombiedro, Felip Mòga, Andrèu Gómez, Ferran Piqué, Alfredo Martimpé, Joan Mòga, Jusèp Maria Martimpé, Jusèp Mòga e Antòni Ademà. Enes Campionats d'Espanha en La Molina, er ARE acabe tresau, darrèr deth CEC e er Envalira, damb Andrèu Ribèra e Jusèp e Felip Mòga coma corredors.

En Navacerrada, en 1960 tanben s'obtien bones classificacions. Ena espròva de slàlom des campionats E e D, Jusèp Mòga ei prumèr e Ferran Piqué dusau. A mès, Piqué tanben guanhe eth descens e Mòga era combinada, e enes relèus, Antòni Paba, Aquilino Ubeira e Àngel Mòga son prumèrs, en tot hèr a guanhar ara equipa de Lhèida.

Aquilino Ubeira guanhe enes dètz-e-ueit quilomètres deth Pòrt del Comte, e en Campionat de Catalonha de relèus qu'auèc lòc en La Molina, era sua equipa acabe en dusau posicion. Corrien entara Constructora Pirenenca Val d'Aran. Tanben en La Molina, Jusèp Mòga ei dusau en slàlom e enes Campionats d'Espanha dera FEDE acabe cincau.

Era dedicacion ar esquí de competicion non auie estat guaire compatible damb er estil de vida tradicionau. Es facilitats qu'es frairs Mòga aueren entà esquiar, non les trobèren d'auti joeni aranesi. A Bravo, Ribèra e Mombiedro les calec véncer era oposicion paternau. Es familhes non vedien ben ua aficion tan riscosa. Es trabalhs de ramaderia e agricultura non podien èster ben atengudi se non ère damb era plenitud fisica des joeni. Era gent didie qu'aqueri gojats s'aucirien.

Dificultats entà esquiar. Eth musèu Eth Corrau

Manuèl Mòga, encara qu'animaue as sòns hilhs a esquiar, non volie que competissen. Era mair que siguec decisiva entà adméter era participacion des joeni enes corses d'esquí. Esquiar be n'ère de dur e fatigant, mès era competicion encara auie mès complicacions.

Pujar enquia Vaquèira en tot remar o caminar damb es esquís ena esquia, e baishar esquiant, duraue un maitin. Damb sòrt, se podie arribar enquiara pòrta de casa damb es esquís enes pès, sustot s'aguesta ère en Salardú o Bagergue. Totun, i auie fòrça perilhs e desemparament en miei dera montanha nheuada e solitària. Atau, per

exemple, eth vent que hec a volar a Felip Mòga quauqui mètres quan pujaue eth pòrt dera Picada damb eth dentista Manaud de Sant Gironç.

Entara competicion que calie desplaçar-se, e açò qu'ère mèslèu dificil en aquera epòca. Rafaèl Mombiedro auec de caminar enquia Estèrri damb es esquís en còth o enes pès, e tanben auec de baishar de Núria en tot caminar e esquiar pera via deth cremalhèra pr'amor d'ua grana nheuada qu'obliguèc a suspéner eth servici de trens. Deth sòn costat, Felip Mòga qu'auec de crotzar mès d'un còp eth vielh tunèl de Vielha a pè, damb es esquís en còth e en plea escuretad, damb era soleta companhia deth degot dera aigua. Ena boca sud deth tunèl lo recuelhie un camion damb d'audi passatgèrs e lo portaue enquia Pònt de Suert o Lhèida. Totun, de còps era cabina qu'ère tament plia que non i podie entrar, de manèra que, tot mòg, auie de passar eth viatge ena caisha exteriora. Maugrat tot, es boni resultats enes competicions arribèren, çò que hec que Manuèl Mòga adoptèsse ua actitud mès transigenta. Atau, es viatges comencèren a èster mès civilizadi e comòdes.

Manuèl ère conscient deth cambi de vida e de modèl economic qu'arribaue ena val. Ne era ramaderia, ne era agricultura, ne era mineria locau aufrien un futur clar entara joenessa. Possat per aguest sentiment, Manuèl promoigüec en Bagergue eth musèu Eth Corrau, dedicat ara vida rurau. Eth sòn hilh Felip li manifestèc que non seguirie treballant era tèrra e tot seguit dauric un negòci de venda e loguèr de materiau esportiu. Comencèc damb ua botiga en Hotèl Lacreu de Salardú, e a continuacion qu'amplièc eth comèrç entà Vielha e Baqueira. Trèt que sigüec un precursor en aguesti ahèrs, encara aué, an 2019, velhe peth musèu Eth Corrau, en companhia dera sua hemna Maribèl.

Eth Musèu dera Nhèu e eth Refugi Ròsta

Non guaire luenh, ja auien vist era lum quauqui musèus de tematica pirenenca, coma eth Musèu deth País de Luishon, dubèrt en 1925, o eth Musèu Pirenenc de Lorda, en 1920.

En sègle XX era nhèu cambièc era economia de vals pirenenques coma era aranesa, e açò ei un hèt socialu fòrça transcendent qu'ei reflectit en Musèu dera Nhèu de Unha. Situat en Çò deth Baile, eth Musèu dera Nhèu mòstre en un estatge era vida tradicionau en ua casa aranesa de familha pagesa e ramadèra. S'i exhibissen utisi dera casa, airines e vestits pròpris. Era nhèu determine ua arquitectura que tendís a facilitar es quehèrs familhars, damb corraus e palhèrs apròp o en estatge de baish des cases. Tanben s'i estúdien es defenses contra era nhèu, coma era grossor des parets, es losats inclinats o es guardanhèus; s'i presenten grampons populars e raquetes de nhèu e s'i liegen arrepervèris e frases populars araneses.

En estatge de baish deth Musèu dera Nhèu s'expause eth coneishement dera fisica dera nhèu. S'i presenten cristallografies de nhèu e de gèu, atau coma lauegi, gelères e eth passat glaciau des vals araneses. Ath delà, ei possible de veir uns vidèos a on se pòt escuèlher un passeg aerian sus es vals, en tot estudiar-ne es detalls des glaciacions antigues.

En tresau e quatau estatge s'i pòt trobar materiau d'actualitat, coma esquís, bòtes, fixacions, etc. e quauques notícies sus estacions d'esquí pionères coma La Molina e Núria. Atau madeish s'i presente materiau e iconografia der esquí aranés en sègle XX, i a fotografies hètes per Lluís Estasen e informacion sus era expedicion de 1919 deth CEC e era Mancomunitat entara Val d'Aran.

I a fotografies d'esquiaires aranesi que son anteriors ara inauguracion de Baqueira, coma per exemple, es fotografies deth mèstre de Bagèrgue, J.M. España Jaquet, promotor der esquí entre era joenessa aranesa. En relacion ada eth, s'i expause era copa que guanhèc enes prumèrs Campionats Aranesi. Tanben s'i tròben fotografies des còrsi que realizèc eth CEC pendent era pòstguèrra, a on apareishen alumnes e professors. Segalàs, Planas e Mullor i son presents, coma es tres monitors der an 1919, arribant ena Bonaigua damb es esquís enes pès. I còsten tanben es còrsi deth *Frente de Juventudes*, eth coronèu Villar e er entrenador Foeger. Atau madeish i a un rebrembe dera Companhia d'Esquiaires e Escaladors, e des casèrnes de Vielha. I a abundant materiau grafic sus es amassades sociaus dera epòca posteriora ara inauguracion de Baqueira, coma per exemple, es liuraments de prèmis. S'i expause tanben materiau medicau dera consulta de Baqueira 1500, deth doctor Vidal.

Eth Musèu dera Nhèu comencèc a foncionar ath torn der an 2008, en tot seguir eth projècte museistic de Montserrat Bofill Corominas.

En refugi Ròsta de Salardú i a un recuelh d'objèctes e donades sus eth pireneïsme e er excursionisme. I a materiau des pireneïstes Gourdon e Scharder expausat en veirines. Maurice Gourdon hec era prumèra ascension coneishuda entath Montardo. S'i mòstren mapes deth cartograf Scharder, entre eri, un des sòns prumèrs damb corbes de nivèu. Tanben i podem trobar ua camèra fotografica primitiva, der an 1857, que foncionaue damb un materiau de 250 quilòs de pes totau.

Eth refugi Ròsta hè a coïncidir era sua projeccion culturau damb era ostalaria comercial, que practique des deth sègle XIX, coma s'acredite en un manuscrit de Maurice Gourdon.

Installacions coma aguestes, e d'auti equipaments, pòden facilitar eth coneishement sus er excursionisme e er esquí, en un lòc coma era Val d'Aran, a on aguestes practiques transcendissen eth domeni esportiu.

Esquiaires aranesi de competicion

Entre 1952 e 1954 es aranesi Bravo, Mombiedro, Ribèra e Felip e Jusèp Mòga se fedèren coma esquiaires deth CEC. Se lòtgen tot soent ena abitacion des corredors deth Chalet deth CEC en La Molina. Es joeni aranesi arriben a èster ua des milhores equipes d'esquí aupin d'Espanha. Andrèu Ribèra guanhe eth Campionat d'Espanha de slàlom en La Molina, passant per deuant de Luis Arias e Francesc Viladomat.

Son preseleccionadi entàs Olimpiades d'Òslo, en 1952, amassa damb Viladomat, Arias e Poll Puig. Dispòsen d'uns esquís dera marca Attenhofer que les auien cedit entara ocasion. Mombiedro n'ei un d'eri, mèl malurosament ua lesion inoportuna li impedís de competir. En 1955, Ribèra e Mombiedro s'inscriuen en Club Alpí Núria, damb Puig coma president e er engenhaire Gomis ena Junta. Alavetz, ère un club molt actiu. Organizaue ua Setmana Internacionau en Núria, damb es milhors esquiaires deth moment: Émile Allais, Toni Sailer e Jean-Claude Killy i participèren. Deth sòn costat, Felip Mòga se mantenguec en CEC. Entretant hège eth servici militar en Barcelona, estudiaue enes Escolapis de Balmes/Travessera e freqüentaue eth locau deth carrèr Paradís.

Aguesti celèbres esquiaires aranesi ven molt de mon e coneishen estacions d'esquí europèes deth maxim nivèu. Ath delà, tanben hèn relacion damb prestigiosi esquiaires. Per exemple, Mombiedro establís un bon contacte damb Émile Allais, Felip Mòga damb Jean-Claude Killy, e toti dus damb era familia Fernández Ochoa. Aguestes connexions les permeten ua polida relacion umana e eth perfeccionament des tecnicas.

En 1954, d'un costat Jusèp Mòga ei seleccionat pera equipa olimpica e va entàs Jòcs de Cortina d'Ampezzo. Der aute costat, Mombiedro comence a trabalhar entara FECSA, ena centrau hidroelectrica d'Arties.

Finaument se podec constituïr ua equipa aranesa a toti es efèctes, basada ena identitat legau dera *Agrupación Recreativa de Empleados de Fuerzas Motrices*. En 1958 poderen competir coma corredors dera empresa.

Felip Mòga participèc en totes es corses internacionaus dera Copa deth Mon der an 1957. Tot seguit, en 1959, guanhèc eth Campionat d'Espanha de slàlom gigant.

En 1958 es Campionats d'Espanha de *Educación y Descanso*, organizadi en Salardú, obtien un gran resson mediatic, e damb açò, meten en evidéncia eth naut nivèu der esquí aranes e eth caractèr idonèu deth lòc entà hè'i ua futura estacion d'esqui.

Mombiedro se dedique a promòir es espòrts de nhèu coma membre dera Federacion, sense deishar de guanhar slàloms e descens enes competicions de casa sua. Es esquiaires aranesi hèn difusion des possibilitats dera Val pendent es sòn

viatges entà competir. Era equipa aranesa d'esquí nordic guanche es Campionats de Catalonha en 1959, e eth madeish an, J.M. Guilera encete gestions entà installar un remontador en Salardú, hèt damb hustes dera empresa Rodon, coma eth que ja auie dubèrt en La Molina, que siguec eth primèr d'Espanha.

Guilera escriu que non auie trobat jamès un terren damb tan bones condicions coma er aranés entà devier un gran centre d'espòrts d'iuèrn. Atau, e maugrat es problèmes, qu'installèc un primèr remontador pròp de Salardú. Un motor auie de tirar eth cable deth telesquí que portaue es pèrches entà naut, e eth recorrut d'aguest cable passaue jos ues linhas electricas de nauta tension. Tot e es avertiments, era impaciéncia des esquiaires hec qu'aluguèssen eth motor sense méter cap proteccion de husta. E... ua pèrcha que saute, hè contacte damb es linhas electricas, e comencen a gèsser bues, pets, petiti lampits e trons. Coma conseqüéncia, se produsissen talhs de subministrament electric en fòrça cases araneses. Aguest hèt cause era fin prematura der intent de Guilera.

Dempús de conseguir brillhants resultats en diuèrsi campionats, Jusèp Mòga deven entrenador dera equipa espanhòla d'esquí. Mantierà aguesta ocupacion enquiara inauguracion deth telesèra de Baqueira.

Rafaèl Mombiedro establís relacion damb un òme que ven tot soent entà Salardú e qu'ei client abituaue der Ostau Barberà: se tracte de Pau Badia, membre dera mission de 1919 que portèc er esquí enquiara Val d'Aran.

Aquilino Ubeira ei repetidament campion d'Espanha en esquí de hons: guanche en 1959, 1960 e 1962.

Primèr telesèra de Baqueira. CEVA. Era Escòla d'esquí

Es intents de Jusèp Mª Guilera de méter en foncionament un telesquí pròp de Salardú presenten diuèrsi problèmes. Non pòt hèr miracles físics ne politics coma hec en La Molina. Tant en Salardú coma ena Val en generau, eth rambalh generat pera pretenuda installacion d'aqueth telesquí e es expectatives que s'anèren creant ar entorn d'aguesta possibilitat, motivèren a esquiaires e ajuntaments. Tant ei atau qu'eth baile e eth secretari der Ajuntament de Salardú, Sixte Mayayo e Jusèp Maria Liesa respectivament, damb era complicitat deth governador civiu de Lhèida, decidissen de veir a Jorge Jordana de Pozas. Atau, celèbren ua reunion en Navacerrada, ara que tanben i assistissen: Robèrto Cuñat, fabricant de telesferics, e Miguel Arias, baile de Cercedilla e frair de Luis Arias. Jorge Jordana en aqueth moment tanben presidie *Transportes del Guadarrama*.

Dempús d'aquera reunion conviden a Jordana a visitar era Val d'Aran. Ven tà Salardú e li agrade çò que i ve. Tot seguit, Luis Arias que redigís un informe

favorable sus es pistes possibles, e eth governador civiu de Lhèida, Jusèp Antòni Serrano Montalvo, contunhe dant supòrt ara causa, de tau manèra qu'en 1961 acuelh ben era notícia d'un projècte d'acondicionament de pistes ena montanha de Vaquèira. Er an següent eth projècte se concrète damb un pressupòst de quinze milions des antiques pessesets. Ath madeish temps, se parlaue d'un projècte semblant ena Tuca de Betren, promoigut peth baile de Vielha Jusèp Calbetó.

Er Ajuntament de Salardú soscriu accions de Telecables Val d'Aran S.A. (TEVASA) per uns tres milions de pessesets, e d'outes quantitats son aportades per d'auti municipis, coma Vielha, Gessa, Betren e Bagergue, ath delà dera Deputacion de Lhèida e particulars aranesi, catalans e francesi. TEVASA, se constituís er an 1962, e serà era societat promotora de Baqueira/Beret, domiciliada en Salardú. En acte dera sua constitucion i son es bailes Sixto Mayayo e Manuèl Abadias, de Salardú e Tredòs respectivament, er engenhaire Francesc Segalà, qu'ei er autor deth projècte, e Liesa, Jordana, Cuñat e Luis Arias.

Entre es accionaris i auie esquiaires coma Pau Bravo, Rafaèl Mombiedro e es frairs Mòga. Tanben i ère era DND e uns tres cents accionaris mès. Jordana presidís eth primèr Conselh d'Administracion, Antòni España ei vicepresident, Pau Bravo secretari e finaument Luis Arias qu'ei director gerent, çò que hè que sigue era figura visibla deth projècte.

Quan cau hèr era dusau aportacion, en una forçada ampliacion, entre coma accionari Jesús Serra Santamans, amic de Jordana. Es ploges retarden es òbres, e un credit resulte insufisent entà acabar eth telesèra a temps. Atau que, posteriorament entre en Conselh d'Administracion era companhia d'assegurances Catalana Occidente, de Jesús Serra, çò que permet de salvar es òbres e obtier un bon resultat finau.

TEVASA crompe terrens ara familha Castellarnau, a particulars de Tredòs e ath Bisbat dera Sèu d'Urgelh. Era promotora pague en forma d'accions, atau ac expliquen Mombiedro e Jusèp Loís Olaizola. Ac acòrden Javièr Villavechia e era sua hemna Marta Obregón, Segalà, Cuñat e es frairs Arias, en ua reunion damb Mombiedro. En aqueth moment eth projècte ère a punt de hèr falhida economica, mès es ampliacions de capitau sauven era delicada situacion. Villavechia escriu qu'en tot pagar era ipotèca damb tres milions dauen tranquilitat ara societat.

En 1967 eth Conselh de TEVASA ère presidit per Jorge Jordana, e n'èren membres Jesús Serra, Javièr Villavechia, Robèrto Cuñat e Jusèp Loís Olaizola, aguest darrèr, representant deth Banc de Credit Industriau, qu'auie concedit eth credit que Jesús Serra aportèc a TEVASA. Serra ère pair deth corredor Jusèp Maria, campion d'Espanha, e d'Assumpta, tanben esquiaira. Olaizola conde qu'ère quauqu'un de

captivat pera nhèu, e Atienza e Torreadella escriuen qu'ère client abituau der hotèl de Luis Arias en Navacerrada.

Eth dimenge 6 de deseme de 1964 s'inaugure e se met en marcha eth prumèr telesèra de Baqueira. Comence era istòria de Baqueira. Siguec dessenhât per engenhaire Francesc Segalà Vergé entà pujar dera còta 1550 enquiara còta 1880, en ua longitud de 1030 mètres, transportant 515 personas en cagires individuaus, en un temps d'ua ora.

Er acte d'inauguracion siguec un autentic eveniment, ath que i assistiren autoritats coma eth vicesecretari deth Movimiento, Herrero Tejedor, Joan Antòni Samaranch e Serrano Montalvo. Eth madeish dia se celèbre eth I Trofèu dera Val d'Aran d'esquí, a on i participen es milhors esquiaires espanhòus deth moment.

En aquera epòca i auie 1.004 places hotelères ena Val. Es establiments damb mès capacitat èren er Hotèl Lacreu de Salardú, damb 133 places, e er Hotèl Internacionau de Vielha, damb 72 places.

Vista era reüssida de Baqueira, quauqui ans mès tard Bossòst elabòre un projècte d'esquí en Portilhon, e en Les se pense tanben en acondicionar pistes ena zòna de Portet. Totun, cap des dus projèctes se realize, sonque eth projècte dera Tuca, qu'acabèc en 1974.

Es campionats d'esquí promoigudi per *Educación y Descanso* que se celebrèren ena Val d'Aran er an 1965, aueren ua grana projeccion. Era equipa aranesa que representaue ara província de Lhèida ère formada per Francesc Dedieu, Manuèl Paba, Lourdes Liesa, Manuèl Rubio, Mòntse Mòga, Lòles Abadia, Pèpe Rubio, Maria José Rufaste, Amador Rodríguez, Jesús Rodríguez e Rafaèl Mombiedro. Ère ua equipa guanhadora. Molt d'eri dempús qu'an estat monitors d'esquí o empresaris en sectors relacionadi damb eth torisme.

Era gestion dera estacion d'esquí la succedís Baqueira/Beret, empresa privada que se constituís *ad-hoc*, a causa des recomanacions economiques recebudes. Damb es gestions de Jorge Jordana en Madrid, e damb es de Jesús Serra en Barcelona, Baqueira conseguís arraïtzar-se e estructurar-se financèrament.

Pendent es prumèrs ans i a sonque dus telesères individuaus en foncionament, que son installadi consecutivament e permeten er accés ath plan de Vaquèira. S'anaràn higent nauï remontadors damb posterioritat.

Entre 1965 e 1966, es aranesi Pau Bravo, Rafaèl Mombiedro, Jusèp Mòga e Felip Mòga fonden Era Escòla d'esquí de Baqueira, aderida ara Escòla Espanhòla d'Esquí. Eth director en serà Pau Bravo, qu'amassa damb Felip Mòga e Luis Arias, son diplomadi pera Esòla Espanhòla d'Esquí. Mombiedro, Jusèp Mòga, Alfons Güerri e Jesús dera Mòga se higen ara escòla de Baqueira coma agregadi.

Toti dèishen era competicion entà dedicar-se ara activitat de professors ena sua escòla.

Fig. 52: Equipa totament aranesa representant a Lhèida enes Campionats d'Educación y Descanso. 1965

Aguestes persones èren equiaires reconeishudi e gaudien d'un prestigi entre era poblacion aranesa. Configurauen un patron de conducta, un modèl entà multi esportistes. Pòc dempús dera creacion dera escòla, fòrça pistèrs en voleràn èster professors, e molti d'eri ac conseguissen. Entretant, Era Escòla s'intègre ena Escòla Espanhòla d'Esquí.

Era preparacion fisica e tecnica des esquiaires de competicion milhore formidablament. En Espanha destaquen Garcia Oliver, Adserà, Fernández Ochoa, Campañà del Cacho, Rodríguez, Rubio, Monserrat Bofill, Núria Puig e Conchita Puig. Pendent es ostius que contunhen d'esquiar: prumèr enes gelères des Pirenèus, e mès tard enes des Aups o inclús es Andes.

Enes campionats E e D celebradi en Baqueira en 1965, ocupen es prumèrs lòcs es frairs Manuèl e Jusèp Rubio, e subergessen esquiaires araneses coma Lourdes Liesa, dusau posicion en slàlom e prumèra ena combinada, e Mòntse Mòga e Lòles Abadia, que tanben ocupen places en pòdium.

Se celèbre un cors d'esquí escolar damb cinquanta alumnes dera escòla de Germans des Escòles Cristianes *La Salle* de Vielha. Dure quinze dies e i hèn de monitors es frairs Mòga, Mombiedro e Pau Bravo. En acabar, se concludís damb eth II Campionat des Germans de *La Salle*. Guanhen J. Riart, J.A. Riart, J.M. Morelló, A. Aunós, F. Gonzalez, A. Besolí, A. Segura, M. Sola, C. Ros, J. Solè, M.A. Vidal e J. Abadia.

En madeish an 1965 se fonde eth Club d'Esquí Val d'Aran (CEVA). Luis Arias en siguec eth primèr president. Segontes Atienza e Torrebadella, er hèt de qu'Arias concentrèsse enes sues mans era direccion de Baqueira/Beret, Era Escòla e eth CEVA, significuèc era subordinacion deth club ara estacion. Tres ans mès tard, era presidéncia deth club passe a Maurici Heusch Puigferrat.

Damb eth CEVA i collabòren Rafaèl Mombiedro e Montserrat Corominas. Era qu'ei tanben esquiaira de naut nivèu, e ath delà de promòir eth club, competís entada eth. Abans d'açò, auie esquiata entath *Club Alpi Núria*. Montserrat siguec ua des principaus dinamizadores der esquí infantil ena Val d'Aran. Eth sòn marit ère Joaquim Bofill, president dera Federacion Catalana d'Esquí. Toti dus passauen fòrça temps ena Val, tot soent esquiand en Baqueira.

Fig. 53: Montserrat Corominas en competicion. Archiu Montserrat Bofill Corominas

Eth CEVA manten relacion damb Baqueira/Beret ath temps que promò er esquí aupin e era competicion. Plan lèu conseguís que destaque ua naua generacion d'esquiaires.

Amassa damb era Federacion Catalana organizen en Baqueira eth I Concors Infantil d'esquí, en que i participèren Jusèp Antòni Riart, Alvar Aunós, Imma Riart, Francesc Gonzalez, Joan Blas, Maria Jesús Aunós, Alex Vidal, Pèir Botet, Miquèu de Barrera e Cristòf España.

Ja enes ans setanta e posteriors, obtien boni resultats enes Campionats de Catalonha e enes d'*Educación y Descanso*, enes categories juvenil, benjamin e aligot, e sènior, damb es esquiaires Manuèl Rubio, Lòles Abadia e Carles España.

Enes campionats FEDE juvenils, en Candanchú, Rubio arribe tresau en slàlom especiau, tot competint damb Aurèli Bisbe e Jesús Serra.

En 1966 eth solet federat adult que competís entath CEVA qu'ei Ferran Peus. Ac hè damb eth supòrt dera Federacion Catalana e eth sòn president Bofill, qu'ajude as esquiaires aranesi.

Entretant, era escòla *La Salle* seguís organitzant es sòns còrsi e campionats. Eth german Ramon siguec un dinamizador decisiu d'aguesti eveniments, amassa damb es monitors Eduard Puente de Vielha, Antòni Abadia de Tredòs e Joan Estévez de Vilac. D'entre es sòns alumnes en destaquen Alvar Aunós, que se classifique coma cincau enes Campionats d'Espanha de Navacerrada, Jusèp Manuèl Solà ("Txè") d'Escunhau, que guanhe era espròva de ueit quilomètres d'esquí de hons, e J.A. España ("Paji") tresau e d'Escunhau Pablo Soler, "Campaneta", der equip nacionau.

Mès tard, en 1968, es Campionats d'Espanha Infantis se celèbren en Baqueira. Ua des guanhadores qu'ei Maria Jesús Aunós de Bossòst. Eth madeish an, er Ajuntament de Vielha cedís terrens entà bastir un institut d'ensenhament segondari, e mès ensús, en Baqueira, es prumèras passades de retrac, condusides per Aquilino Ubeira, alisen era nhèu des pistes.

Pendent era temporada 68/69, er autocar que hè eth recorrut Les-Baqueira-Les, permet de connectar Baqueira damb era escòla Germanes dera Sagrada Família de Les. Pendent es dimenjades, eth CEVA organize viatges d'anada e tornada entà anar a esquiar. Tonina Mases, de Bossòst i collabòre coma monitora der autocar. Atau, eth CEVA estrenh relacions damb es escòles dera val, e *La Salle* e *Hispano-Francés* de Vielha.

A continuacion, en cors 70/71, se met en foncionament eth collègi Joan March, que serà era fusion entre eth collègi femenin Sagrada Família e eth masculin *La Salle*. Aurà ua residéncia de seishanta cinc places. Dus ans mès tard, s'incorporaràn ath collègi prometedors esquiaires dera FEDE, entre es quaus i a joeni aranesi.

En campionat de *La Salle* de 1969 i destaquen Antòni Pujol, Manuèl Estrada, David Vidal, Jusèp Antòni Abadia, Jaime Llinàs, J. Tremosa, Manuèl Viñeta, Antòni Porras,

Eduard Caubet, e Francesc Cardeñas. Antòni Aunós s'ocupe d'organizar as esquiaires ena gessuda dera competicion.

Eth CEVA intensifique era sua relacion damb es centres escolars aranesi. Ena temporada 68/69 dispòse de dues centes licéncias de federat, setze des quaus ja son de corredor.

Eth club artenhec er objectiu d'apropar er esquí ara poblacion. Ac podem veir en repassar eth següent listat integrau d'esquiaires deth club.

Esquiaires que competissen entath CEVA, en listat aleatòri e non exhaustiu:

Jordi Tremosa, Jusèp A. Andia, Manuèl Rubio, Jusèp Maria Serra, Beatritz Riart, Jaime Llinàs, Javièr Viñeta, Montserrat Llinàs, Cristòbal España, Raquèl Aunós, Maria Jesús Aunós, David Viñeta, M. Xavièr Viñeta, Jusèp Maria Llinàs, Jesús Puente, Oriòl Vidal, Antòni Estapé, Xavièr Barata, Antòni Barata, Ricard Atienza, Joan Antòni Serrano, Miriam Jara, Pilar Claret, Isabel Estapé, Victòr Ivanow, Jusèp Salvans, Teresa Dasca, Eduard Calvet, Mercè Heusch, Alexandra Claret, Patrícia Dasca, Estèr Riart, Xavièr Sensat, Loís Gispert, Nòra Barata, Ròsa Maria Fernández, Joaquim Galindo, Andrèu Peidró, Jordi Platón, Eduard Puente, Montserrat Corominas, Teresa Llinàs, Cristina Estapé, Diana Corominas, Danièl Larriu, e Joan del Campo, format en CEVA en Grop de Tecnificacion. (Transcrit dera pagina web deth CEVA).

Entre es esquiaires nomentadi i a curriculumms esportius considerables. Tant per aguest hèt, coma per d'autes activitats de promocion der esquí, podem díder qu'es juntes directives e es equipes techniques esportives deth CEVA amièren a tèrme un trabalh pedagogic istoric, digne de reconeishement. Ena actualitat, eth director tecnic qu'ei Javi Montes.

Er ambient des prumèrs ans de Baqueira ei fòrça familiar. Ath començament non i a guairi esquiaires, atau qu'ei abituau qu'es treballadors, pistèrs e monitors fraternizen damb eri. Soent, en acabar era jornada, es esquiaires acompanhen en veïcul as locaus enquiàs sues cases: baishar de Baqueira volie díder detier-se en Tredòs, o Salardú, o Bagergue, Gessa, Arties, Garòs, Casarilh, Escunhau, Betren, Vielha... Quinsevolh lòc ère bon entà hèr ua parada e consumir ua beguda ath torn de convèrses relaxades damb persones d'edats similares. Atau madeish, ère freqüent qu'esquiaires e monitors o monitores dinessen o sopèssen amassa, pendent eth cors o ara fin.

Petit a petit, damb eth temps e es còrsi d'Era Escòla, eth nivèu miei des esquiaires puge. Jusèp Mòga qu'ei monitor de molti esquiaires, entre es quaus i a Joan Carles e Felip Borbon, Sofia de Grècia e Elena e Cristina Borbon. Pendent ua des sues classes

Jusèp patic serioses fractures en tot impedir qu'ua esquiairea descontrolada choquèsse contra Felip, çò qu'aurie pogut causar ath prince un important traumatisme.

Manuèl Rubio guanhe er slàlom deth Prèmi deth Torisme Francés de Baqueira.

Enes Campionats FEDE qu'aueren lòc en Baqueira en 1970, guanhe era espròva de slàlom Francesc Fernández Ochoa, seguit de Manuèl Rubio. Ena categoria de hemnes guanhen es fraies Puig, Núria e Conchita, deth Club Alpí Núria. Per çò que hè as Campionats de Catalonha, guanhe era corredora Maria Teresa Llinàs, que se convertirà ena prumèra aranesa en disputar uns Campionats deth Mon (1974).

Aqueth 1970 siguec un an tragic. Morís Luis Arias en un accident d'elicòptèr enes Pirenèus navarrens, e Manuèl Rubio e Andreu Gómez en un accident de transit.

Eth CEC ena Val d'Aran. CAEI. Escòles d'espòrts de nhèu

De 1955 a 1960 eth CEC promò diuèrses nautes rotes pirenenques damb esquis, e a compdar de 1959 se disputen es rallis d'esquí de montanha, eth prumèr des quaus a lòc entre er Espitau de Vielha e Espòt.

En 1971 eth CEC inaugure eth sòn Chalet-Refugi en Salardú, damb eth nòm de Juli Soler e Santaló, eth pireneïsta hilh adoptiu dera Val d'Aran. Eth refugi aufris pension complèta o mieja, damb uns oraris de restaurant *self-service* adaptadi as excursionistes e esquiaires d'aupin o de montanha. Devierà un lòc centrau en lotjament d'excursionistes, corredors e organizadors.

Ath delà, eth CEC tanben acuelh a visitants en d'auti refugis, pendent era temporada que son dubèrti. Son mès de cent ans de servici deth CEC as excursionistes e esquiaires que traùssen es nòstes montanhes.

Enes ans setanta, amassa damb eth Club Aupin Francés e eth Club Aupin Italian, eth CEC coorganize eth Ralli Internacionau d'esquí de montanha, que passarà per Molières e era Maladeta. Aurà lòc ath madeish temps qu'era Corsa Puigllançada ena Cerdanha, iniciada en 1927, e eth Ralli d'Andorra.

Entretant, Felip Mòga guanhe eth Campionat d'Espanha de Professors d'Esquí.

Es rallis d'esquí deth CEC comportauen eth pas d'esquiaires pes punts mès nauti des montanhes. Un recorrut qu'ère, per exemple, pujar enquiath Molières, baishar per Esera, a continuacion pujar entara Renclusa e eth Portilhon, passar peth còth de Coronas e finaument tornar tà Conangles; o en ua edicion diferenta, baishar entara Artiga de Lin, o peth còth Alfred e era val deth riu Nere. Totun, era dificultat en mantier contròtles en punts tant aluenhadi, coma eth tuc de Molières o d'auti lòcs a mès de tres mil mètres, ère excessiva, çò que hec que s'adoptèssen d'auti traçats. Atau,

aueren succès es rallis de Conangles-Sarraèra, pes vals de Conangles, Rius e Sarrahèra (an 2000), e eth d'Amitges-Ratèra-estanh de Saboredo-Gerber-Cabanes. Damb eth temps creisheren es competicions enes montanhes de Beret, ja qu'eth CEC decidic, per motius de seguretat, transportà'i es corses aqui.

Ena disciplina d'esquí nordic, a compdar de 1978, ce celèbre lèu cada an era Marcha Beret. Ei ua corsa fòrça populara: era grana hèsta der esquí de hons. Era concurrència aume de damb cada edicion. Enes prumèras edicions i participèren er aranés Aquilino Ubeira, campion d'Espanha en esquí de hons, e Jòrdi Pons, membre dera prumèra expedicion catalana entar Everest. Ath long des ans, un participant abitua qu'a estat Rafaèl Mombiedro, des de que deishèc era competicion e er ensenhament. Mombiedro a jogat un papèr important ena potenciacion der esquí ena Val, en tot incrementar er interès des aranesi per aguest espòrt. Li arregraïsqi totes es informacions oraus de prumèra man, era sua curiositat intellectuau e ospitalitat, e que m'aufrisse eth libre *Ídols d'ahir*, damb un capítol sus era vida esportiu aranesa e lheidatana.

Es itineraris des rallis qu'èren pro atractius, passant per tucs, canaus, comes e lacs geladi: eth tuc de Bacivèr, eth tuc dera Llança, es lacs de Marimanha, eth tuc deth Muntanyó, eth còth de Garrabea, eth tuc de Vaquèira, etc. Enes canaus mès arribentes e enes crestes aerianes calie portar es esquis ena esquia e utilizar piolet e grampons o ua còrda passaman qu'ajudaue a véncer es obstacles rocalhosi verticaus. Es recorruets se mercauen damb banderòles e açò ac hège de bon maitin ua equipa d'uns quaranta o cinquanta voluntaris. Tanlèu era corsa s'acabaue, retirauen es banderòles. Siguec significatiua era colaboracion que recebec era Seccion de Montanha deth CEC per part d'amics e federadi, qu'aufrien eth sòn temps e capacitats. Èren coordinadi per Jusèp Casanellas e dirigidi per Loís Gómez Mestre, totemp jos era direccion tecnica de Jòrdi Cardona.

Es rallis acostumauen a començar eth diuendres ath ser, damb era session informatiua o *briefing*, en poliesportiu de Salardú, e acabauen damb un dinar finau e liurament de prèmis en Hotèl Montarto de Baqueira.

Casanellas e Gómez Mestre guanhèren es prumèras edicions des rallis. D'un costat, Casanellas portaue molti Andes e Aups enes comes e en còr. Der aute, Gómez, que se reconeishie coma discipule deth prumèr, auie ua grana experiència en nauta montanha, auent estat membre dera expedicion catalana ar Himalaia que coronèc er Everest. Es dus devengueren mès tard organizadors d'aguestes competicions d'esquí de montanha.

Es rallis de Beret receberen eth supòrt inestimable de Baqueira/Beret. Tant eth director deth moment, Aurèli Bisbe, coma eth director de montanha dera estacion, Jòrdi Cardona, meteren esfòrci a favor. Coma resultat, era celebracion dera corsa siguec un gran espectacle d'esquí, pròp dera estacion, que se podie contemplar des

dera distància. D'aites ajudes vengueren dera part de colaboradors coma Ferran Peus e Feliu Izard.

Gràcies as informacions nivologiques de Jòrdi Gavaldà e ara observacion dirècta, siguec possible de hèr explosions controtlades en zònes damb perilh de laueg entàs esportistes. Es pistèrs de Baqueira sigueren es que s'encarguèren de premanir es explosions, compdant damb ajuda e seguiment des der elicotèr.

Se celèbren en Beret es Campionats deth Mon d'esquí de montanha, deth 2 ath 6 de març de 2004. Eth punt de partida de toti es itineraris ei eth plan de Beret. Un des recorrruts qu'ei: tuc de Beret, còth de Marimanha, estanh inferior de Marimanha, estanhs de Bacivèr, còth d'Escornacrabes, Ercòils, cap de Vaquèira, estanhs de Bacivèr, tuc de Bacivèr e arribada en plan de Beret. En totau a un desnivèu acumulat de 2128 mètres. Totun, tanben i a d'auti recorrruts damb mens desnivèu. Era preparacion dera competicion durèc dètz dies. Eth darrèr dia deth campionat i a ua corsa de relèus entre es seleccions des païsi participants e tanben ua corsa populara CEC-Val d'Aran. Finaument, dimenge dinen toti amassa, se repartissen es prèmis e se concludís er eveniment en Hotèl Montarto.

Toti es controtladors son voluntaris, entre eri i a: Mestres, Coral, Montero, Benito, Montserrat, Trullols, Vila, Laura Casanellas, Sanchez, Gregori, Rocaespana, Claret, Fede Pellicer, Vicenç Sanchez, Francesc, Cabré, Bosque, Torà, Martinez, Hereu, Solé, Broc, Castellet, Camarero, Maria Solé, Quique Ballesteros, Romero, Solé, Gavilan, Rubio, Ortinez, Josan, Andrèu Pujol, Guifré Porqueras, Salvadori, Feliu Izard, Naila, Rabell, Baró, Mas, Julia Casanellas, Gras e Miguel. Tanben i son presents cargues dera Federacion e arbitres coma Vicenç, e d'auta gent damb *fair-play*.

Era cinquantea de persones dera organizacion se lòtgen repartides entre cases particulars e eth Chalet-Refugi Juli Soler e Santaló, a on tanben i a corredors. Aqueri campionats compden damb era participacion d'esquiaires de quate continents, e entre eri se tròbe eth joen Kilian Jornet, que ja guanhe diuèrses espròves.

Era colaboracion de Baqueira/Beret permetec de hèr eth mercatge deth recorrrut dera Vertical Race en ascension ath cap de Vaquèira abans de lo normau. Tàs cinc d'ua maitiada d'iuèrn, de nera net, Baqueira aluguèc eth telesferic de 1500 entà possibilitar era pujada des controtladors.

Es competicions que se debanèren pendent aquera setmana sigueren tot un succès, acabèren sense cap accident ne laueg, e aufriren recorrruts fascinants pes montanhes de Beret.

Cap a 1988 se consolide era practica deth surf de nhèu, dera man deth joen Mombiedro de Castellarnau, hilh de Rafaèl Mombiedro. Eth surf ei admetut enes estacions d'esquí, tot e auer estat acuelhut de manèra discreta.

En 1994 s'inaugure er accés a Baqueira a trauès dera Bonaigua, e eth nombre de pistes dera estacion creish en Beret e ena Bonaigua.

En 1991 se fonde eth **Club Aranés d'Espòrts d'Iuèrn (CAEI)**, promoigut per Rafaèl Mombiedro e Ferran Peus, que siguec eth prumèr president e eth sòn mandat durèc vint ans. En grop fundador i a auie vint-e-cinc sòcis, fòrça d'eri dissidents formaus deth CEVA. Era rivalitat entre aguesti dus clubs aranesi ei anecdotica. Coma resultat a dat un nivèu tecnic molt elevat en esquí aranés. A compdar de 1991, eth CAEI a amiat a tèrme ua accion formativa planificada e a arthenhut un listat d'esquiaires destacadi:

"Marta Céster, Lluc de Castellarnau, Marc Ubeira, Maria Ruiz, Andrea Jardí, Paul de la Cuesta, Edu Puente, Aingenu Garai, Borja Sabugal , Ramon Barrufet , Adrià Cuñat, Miren Miquel, Elsa Maristany, Clara Albert, Carmela Olmo, Alex Puente, Èva Coloma, Anna Ferré , Claudia Domènec, Aleix Vidal, Bòrja Capella , Miriam de la Cuesta, Madi Aramburu, Ares Cuadras, Maria Vidal, Paula Torres, Patricia Ripoll, Jòrdi Gari, Alex Espel, Kiko Ripoll, Miquèu Domènech, David Buxeda, Claudia Capella, Iris Molina, Enric Anadón, Ferran Ribalta, Miriam Casasayas, Marta Anadón, Albèrt Hernández, Joan Carles Cardenal, Azier Cuñat, Marcos España, Manèl Pujol, Anna Geli, Veronica Biscarret, Aleix Barés, Gerard Peus, Joan Jusèp España, Pèir Barri, Mòntse Puigrefagut, Anna Mª Tiana, Eduard Nogués, Joan Manuèl Mòga, Jusèp Maria Peus, Doli Bertran, Mercè Daniel, Rafaèl Mombiedro, Oriòl Peus, Javièr Ubeira, Òscar Tarrau, Jon Martinez, Silvan Bonnet, Pat Miquel, Eugènia Sabaté e Edu Puente" (Listat aleatòri e non exhaustiu, damb nòms d'esquiaires que competiren en diuèrses especialitats. *Transcripcion dera pagina web deth CAEI*)

Es resultats umans e esportius deth CAEI son producte deth trabalh planificat e guidat pera voluntat de qu'era gestion der esquí aranés siguesse exercida des der entorn aranés. Es equipes de directius e tecnicos deth CAEI an arthenhut un nivèu qu'ei digne de felicitacions. Er aranés **Jusèp Maria Peus España** siguec director tecnic deth CAEI, e ara, en 2019, dempús d'ua importanta trajectòria ena gestion esportiu der esquí, ei **president dera Real Federaci3n Española de Deportes de Invierno**, per dusau periòde consecutiu.

Rafaèl Mombiedro Giró, en 1991, recep era medalha de **Hargadors dera Istòria Esportiva de Catalonha**.

En Baqueira es campionats d'espòrts de nhèu son presents pendent tota era temporada, tant enes modalitats aupines coma enes nordiques. Beret ei un des milhors lòcs des Pirenèus entara practica de luges de gossets e de shivaus. Ère era milhor carta de Pirena, famosa competicion de múishers, ara desapareishuda.

Actuaument eth Club Excursionista Aran, entitat federada damb sedença en Hotèl Seixes de Bagergue, tanben organize expedicions e gessudes d'esquí de montanha e

excursionisme. Tanben i a d'alti clubs d'esquí, coma eth Club Copos School, a on esquien Oriòl Amigó e Pau Indiano, o eth Club Ainhoa Ibarra; e d'outes escòles e collectius que promocionen er ensenhament der esquí, eth telemarc e eth surf de nhèu. Transcrit dera revista Baqueira/Beret 2019-20:

"Era Escòla, MAC, Emotion, Ski Tecno Cuñat, Aràneu, Calafate Ski Center, Cota 1700, Procenter Baqueira, Baqueira British Ski School, Cuyllás School, Ski Class, Antàrtida, Deportur Adventure Ski, Skicenter Baqueira, Landing Snowboard School, Escòla J. Mòga, Skimaster & Adventure, Free Mountain, Ski Aran, Escuela Esquí Baqueira, Skiart, Kids, Aiarasmi (damb guides de montanha e nhèu), Think white, Mammut (damb guides), VIP Instructors e Monitor Mountain Sports."

E quasiment en terren der ideau, eth Grop de Tecnificacion Infantil e eth Centre de Tecnificacion dera Val d'Aran, compatibilizen es estudis reglats damb es entrenaments d'esquí entara competicion. Eth prumèr, de tretze a setze ans, treballant en projècte damb toti es clubs d'esquí aranesi, liderat peth Conselh Generau d'Aran e coordinat damb er IES d'Aran de Vielha. Es alumnes que formen part d'aguest projècte an de superar eth sòn cors academic e ath madeish temps, milhorar eth sòn estat fisic e era sua tecnica d'esquí. Gessen des classes entà anar enquiar Stadium de slàlom de Beret a entrenar, damb remontadors disponibles, sense distraccions e sense auer de demorar pr'amor des embotelhatges o es coes... un saut de qualitat les demore ad aqueri que s'esfòrcen. Podem díder que se tracte d'un projècte que contunhe aquera òbra prèvia deth mèstre J.M. España Jaquet e des corsi deth CEC.

En totau, uns cinc cents professionals repartidi en vint-e-cinc escòles aufrissen classes e corsi. Er arraïtzament der esquí a estat considerable.

Ath delà, aué es escòles e quaqu'uns des sòns professors s'an especializat en ensenhament der esquí adaptat.

Ena darrèra generacion d'esquiaires aranesi damb projeccion s'i tròben Aymar Navarro, Txema Trull, Marc Mòga e Adrià Millan, damb un nivèu tecnic que les permet esquiar tant en pista coma dehòra, s'entrenen enes Pirenèus o enes Andes, en tot profiter en cambi d'emisfèri.

Baqueira/Beret a facilitat era celebracion de competicions d'esquí aupin. En Beret a barrat era pista Stadium de Slàlom Fernández Ochoa, per motius de seguretat, e a metut ara sua disposicion un remontador e installacions de contròtle. En aguest lòc, es competicions de descens e slàlom son freqüentes.

Tanben en Beret, era empresa daurís e manten eth gran circuit d'esquí nordic, accessible liurament entà toti es esquiaires de hons. Sonque cau respectar eth traçat mercat entà èster ben acuelhut. Ua aportacion generosa.

Lluís Estasen e Pla. Apunts biografics

Lluís Estasen e Pla, nèish en 1890 en Barcelona, hilh d'un agent de doanes deth pòrt. Dempús d'ua estada de salut en Gòsol, Estasen s'interèsse pera montanha. Atau, en 1910 abandone eth *waterpolo*, era natacion e era equipa deth Club Natacion Barcelona, e se hè sòci deth CEC.

Lèu puge entàs Pirenèus. En 1917 hè eth Bassiero, en prumèra peninsulara, e eth Posets. Ath delà, damb es companhs deth CEC s'acostume a caushigar nhèu damb es esquís. Estasen serà un esquiaire totaument pionèr e un montanhaire integrau e compulsiu. Atau, participe enes concorsi d'espòrts de nhèu en Ribes e Camprodon, en velocitat, hons e luges; e competís enes corses d'esquí de Núria pendent molti ans.

1919: Participe ena Mission dera Mancomunitat ena Val d'Aran. Hè es fotografies e era cronica, que publique en bulletin deth CEC e qu'auem reproduhit aci.

Estasen podie absentar-se de Barcelona pendent tot un mes, ja qu'ère sòci propietari d'un negòci de recambis de coche situat en Eishample, que foncionaue fòrça ben.

A compdar d'aqueth madeish an i comence a auer ua fòrta preséncia deth CEC ath torn dera Val d'Aran e eth Palhars. Hèn es prumèras ascensions nacionaus, bères ues damb nòm "Estasen", e deishen quadèrns de registre enes tucs.

1920: Mèrquen damb garròts de hèr era prumèra senhalizacion de camins de montanha: de Setcases enquia Portella de Mantet. Eth madeish an, Estasen hè era prumèra trauèssa damb esquís des de Núria enquia Ull de Ter.

1921: Puge damb esquís es tucs de Bastiments e Puigmal. Aqueth an arribe eth prumèr esquiaire ena Renclusa. Estasen sage de pujar er Aneto damb esquís, mès eth mau temps l'ac impedís ada eth e eth sòn grop. Ara ben, en 1922 Estasen, Soler, Feliu e Riera pugèn eth tuc der Aneto damb esquís, en prumèra ascencion iuernau, catalana e espanhòla.

1922: Dempús dera reüssida ascencion der Aneto damb esquís, eth madeish iuèrn hèr era trauèssa Luishon-Renclusa damb esquís. Siguec extenuanta degut ath mau temps, arribèren en refugi tàs cinc dera maitiada, mès mòrti que vius.

1923: Trauèssa Salardú-Espòt, ascensions as tucs Carlit, Montsent de Palhars e Pòrt d'Arinsal e Tristaina, tot damb esquís.

1924: Prumèra ascencion damb esquís entara Pica d'Estats.

Fig. 54: Lluís Estasen descansant ath costat d'esquís e morralet. Archiu CEC

1925: Estasen guanche eth Campionat de Catalonha d'esquí de hons. Ath delà, sage de coronar eth Vinhamala damb esquís, passant per Ossoue. Tròbe molt mau temps, atau que damb es companhs d'expedicion hèn un igloo entà protegir-se. Finaument, arriben en tuc damb grampons. Eth madeish an, puge eth tuc de Peguera damb esquís.

*Fig. 55: Estasen en Campionat d'esquí de hons.
Campion de Catalonha. 1925*

1927: Ascension damb esquís e grampons entath Besiberri Sud e eth Comaloforno. Siguec ua excursion fôrça dura degut ath mau temps. Estasen acabèc damb un principi de congelacion enes dits dera man.

A compdar de 1927 era escalada predomine ena activitat d'Estasen: crestes de Salenques, Pedraforca paret nòrd, Tumenèja, Encantats, còth Maleit, etc. Escriu era següenta declaracion d'intencions: "vull cims encara verges, parets dretes i crestes agudes". Estasen, que ja ère un expèrt en esquí, deven tanben un expèrt ena escalada. La practique sustot en ostiu, mès tanben quan era nhèu ac corbís tot, apropant-se as vies d'escalada damb esquís.

1929: Daurís era via dera canau occidentau der Aneto, en prumèra absoluta. Era famosa canau Estasen.

1931: Participe ena campanha de divulgacion der esquí pes pòbles des Pirenèus, en bulletin dera nhèu pera ràdio, e en Salon dera Nhèu, en tot collaborar damb era Generalitat.

1933: Oliveras e Estasen revisen e actualizen era classica *Guia de la Vall d'Aran* de Juli Soler e Santaló. Eth madeish an, se fonde era Federacion Catalana d'Esquí.

1934: Damb esquís, hè es trauèsses des Set Vals de Núria e Núria-Sallagosa e retorn. Atau madeish, hè es prumèras ascensions deth pic d'Eyna, Torre d'Eyna e Cadí.

1935: Tuc de Setúria - Andorra, damb esquís. Estasen se maride damb Margarida Alsina Batista, qu'ei vint-e-cinc ans mès joena qu'eth.

Viuen en un pis ena avenguda de Sarrià en Barcelona. Auràn tres hilhs: Ròsa Maria, Pilar e Loís.

Damb hilhs, Estasen hloishe e es sues excursions se convertissen en gessudes familhars ath torn de Barcelona. Non va entara guèrra, per edat e per *quinta*. Agarre aficion pera pintura e se dedique a pintar paisatges.

1947: Morís d'un accident vascular en cervèth quan se dirigie entath refugi de Jaça dels Prats, qu'aué pòrte eth nòm de Lluís Estasen. Abans, en 1936, ja auie patit un prumèr AVC en tot escalar en Blanes.

Estasen mos dauric un extens camp de nhèu entà esquiar: es nòsti Pirenèus. (Donades deth libre *Lluís Estasen*, de Jusèp Iglésies)

Era figura de Lluís Estasen a estat comparada damb era deth pireneïsta francés Jean Arlaud.

Jean Arlaud

Arlaud hec primèras escalades absolutes enes Pirenèus espanhòus, coma era cresta de Salenques, en 1922, o eth Mallo de Riglos. Atau madeish, hec primèras esquiades absolutes, coma era dera Punta Alta dera Ribagòrça. Trauessaue era Val d'Aran entà anar e tornar deth pòrt de Caldes.

Neishut en Savòia en an 1896, Jean Arlaud estudièc medecina en Tolosa de Lengoadòc, a on tanben exercic de mètge. Eth doctor Arlaud siguec un esquiaire pionèr, fondèc eth Club d'Esquí de Tolosa e presidic era Federacion d'Esquí des Pirenèus. Moric joen, coma Estasen. (de *Encyclopédie des Pyrénées*)

Estacions d'esquí araneses

Es estacions d'esquí possibilitèren qu'era activitat d'esquí arthenesse un gran nombre de practicants, de manèra qu'aguest espòrt qu'en un inici ère nordic, arribèc as ciutadans europèus de tot eth continent.

Ena Val d'Aran, dues estacions d'esquí e ues montanhes molt aptes entara practica de tot tipe d'activitats de nhèu an atrèt fòrça esquiaires e toristes. Aquesta grana aflluència a resultat estimulanta entara economia toristica aranesa. Totun, es dues estacions, Era Tuca e Baqueira/Beret, an corsat ua istòria diferenta.

Era Tuca inicièc era sua activitat coma estacion d'esquí er an 1974. Situada en pòble de Betren, Era Tuca se creèc gràcies ara aportacion de capitau locau. Auie uns 15 km² de camp de nhèu, entre es còtes 1050 e 2250, entre Betren e era Cauba, e es sues pistes èren situades en montanhes orientades majoritàriament ath nòrd. En es sòns millhors moments disposaue de dus telesères, sies teleesquís e un telesquí mainadenc. Quan es condicions de nhèu èren favorables, un des sòns majors atractius ère eth descens entre bòsqui enquia arribar en pòble de Betren o Escunhau.

Fig. 56: Senhalizacion dera Tuca. 1974 – 1989.
Archiu Ramón Urgellès

*Fig. 57: Senhalizacion dera Tuca. 1974 – 1989.
Archiu Ramón Urgellès*

Era Tuca foncionèc de manèra esporadica pendent quinze ans; s'i celebrèren campionats d'esquí e i anau a esquiar un public ben disparièr. Totun, ues temporades damb pòga nhèu e sense canons de nhèu, e ua seria de problèmes financers e de gestion la portèren a barrar es sues pòrtes en 1989.

Aué, Era Tuca ei un agradiu recorrut d'esquí de montanha, accessible a toti es que vencen eth desnivèu dera pujada.

Fig. 58: Pujant damb esquis en còth tà entrenar. 1962. Archiu des autors

Fig. 59: Pau Bravo e Claudi Aventín deuant deth grop d'entrenament en Aiguamòg. 1962. Archiu des autors

Era Tuca, o Era Tuca Malh Blanc, poderie èster succedida per Tuca Resort, un projècte de futur possible, mès que semble blocat pr'amor des prioritats des actuaus proprietaris, que vòlen tirar endeuant eth projècte immobiliari abans qu'er esportiu. Aguest orde de prioritat ei ath revèrs deth critèri municipau.

Eth cas d'Era Tuca non ei eth solet en mapa catalan: Llessui barrèc en 1987, e Rasos de Peguera, tanben sense canons de nhèu, pleguèc en 2004.

En aute extrem trobam a **Baqueira/Beret**. Era sua còta maxima ei a 2610 m e era minima a 1500 m. A 167 km esquiables, 112 pistes, 3 itineraris, 7 km de circuit d'esquí nordic e 36 remontadors (1 telecabina, 19 telesères, 9 telesquís e 7 cintes carrejadores). Era sua capacitat de transport totau ei de 61.024 persones per ora. Ath delà, a 710 canons de nhèu e 15 maquinas entara preparacion des pistes. Se tracte d'ua estacion d'esquí damb un creishement mantengut qu'a dinamizat era transformacion formau dera val. Pistes de toti es colors, damb diuèrsi accèssi, des de Beret enquiara Peülha, e itineraris de montanha e de dehòra de pista. Un producte de prestigi.

Donades sus era aflluència d'esquiaires: mès de 19.000 en un dia, e un totau de 887.246 pendent era temporada 15/16 coma rècord. (Informacion procedenta dera revista *B/B*, revista de Baqueira/Beret, n° 54, e d'informacion orau ena Junta d'Accionaris de Baqueira/Beret de deseme de 2019)

Ad aguesta chifra d'origen objectiu - forfèts controlats - se li poderien híger es chifres estimades d'esquiaires de hons, d'esquiaires de montanha e d'esquiaires debutants. Era soma apropiarie era quantitat totau d'esquiaires a ua estimacion ar entorn deth milion de persones. Un impacte social qu'a tendéncia a aumentar.

Baqueira/Beret a permetut ofèrta de trabalh dirècta, mès tanben fòrça ofèrta indirècta.

Segontes er informe consolidat pera pròpria empresa, ena temporada 18/19 Baqueira/Beret a agut 664 treballadors, 441 òmes e 223 hemnes. En dehòra de temporada era empresa manten 349 treballadors. Eth Conselh d'Administracion de Baqueira/Beret S.A. (societat matritz) ei format per 20 persones, 15 òmes e 5 hemnes.

Ei ua empresa privada damb era major part deth capitau estrangèr, mès tanben n'i a d'aranés, qu'a dinamizat er arraïtzament des espòrts de nhèu ena Val d'Aran, e qu'a afavorit eth desenvolopament globau deth sistèma social e economic immediat en que se tròbe immersida.

Coma tanben se pòt patir per exit, er excès de concurréncia enes pistes pòt èster eth sòn tendon d'Aquilles. Ei un risc d'esquiar en pistes massa concurrudes, dempús d'accedir per ua carretèra qu'ei tot soent saturada pendent era temporada.

Baqueira a mantengut nòms tradicionaus enes remontadors e pistes, sustot en etapes recentes: Costarjàs, Saumet, Clòt der Os, Dossau, Escornacrabes, Marimanha... son nòms familhars entà esquiaires de totes es procedéncias.

Era estacion Baqueira/Beret compren moltes pistes, un gran domeni o camp de nhèu que creish periodicament, dera Val d'Aran enquiath Palhars. Es darrèrs remontadors an facilitat er accés a territòri qu'abans sonque caushigauen pastors, excursionistes o esquiaires de montanha. Montanhes coma Costarjàs, Pèdescauç, Boscàs o eth tuc de Bacivèr, son ara accessibles entà un public diuèrs d'esquiaires de pista. Tot e atau, encara i a entorns extensi per a on se pòt créisher, tant en costat aranés coma en palharés. Demorant qu'aguest possible creishement tanben sigue respectuós com ac a estat eth nau remontador de Cap de Bacivèr, damb era toponimia, eth paisatge e er impacte visuau des installacions, qu'a sabut tier compde der *skyline* deth massís de Beret.

Er escrivan Jusèp Pla didie qu'eth paisatge aranés ère armonic e equilibrat damb er urbanisme e es monuments des sòns pòbles. Ua armonia qu'ei presenta encara aué entre es paisatges naturaus e umans dera Val d'Aran.

Fig. 60: Marcha Beret d'esquí de hons. Participacion multitudinària.

Equipaments e servicis deth territòri

Era anulacion dera edificabilitat en lòcs coma eth plan de Beret, eth clòt de Rialba, eth còth de Baretja, eth plan dera Artiga de Lin, eth plan des Banhs, eth plan de Porèra, etc. deven clau entara integritat deth ric patrimonì paisagistic e naturau aranés, atau coma entath plaçament deth lotjament entà visitants en lòc adequat: es pòbles aranesi.

Aguest plaçament de lotjaments a portat edificacions enes pòbles e ath sòn torn. Cases e urbanizacions an apareishut a compdar des ans seishanta, en generau, de forma armonica damb er entorn, e tot soent, reproduint eth modèl de casa de montanha. Aguestes dusaus residéncias, des de Baqueira enquia Les, e damb més preséncia enes terçons de Castièro e Pujòlo, an facilitat eth contacte uman entre es autoctòns e nauvengudi.

En Garòs, Arties e Salardú se heren es prumèras granes urbanizacions, que facilitèren era venguda de visitants, que tot soent èren familhes sanceres. En toti es pòbles aranesi i a ua aflúncia fòrça establada de visitants de tot er an, qu'a ampliat er aspècte urban, en generau, damb boni resultats estetics, a excepcion der impacte antiestetic des construccions abandonades o arturades a miei hèr.

Fig. 61: Esquiaires e caçaires de Montgarri: Tòn de Cabau e d'alti vesins deuant de çò de Cabau. Fotografia: Exposicion de Montgarri

Aué, ua estacion d'esquí de prestigi, ja sigue enes Pirenèus, enes Aups o enes Rocoses, demane ua concurrència de servicis. Cau manteniment de pistes e remontadors, e servicis vinculadi, coma personau, pistèrs, maquinas chafanhèu, maquinas productores de nhèu artificiau o canons... e apròp calen lotjaments, apartaments, hotèls, restaurants, botigues, supermercats, servicis medicaus ben equipadi, cliniques, espitau integrat a un hilat assistenciau, ambulàncies e elicotèr damb un servici d'urgéncies eficient e lhets entàs personas ingressades, etc.

Cau soslinhar qu'er hilat assistenciau public aranés ei integrat en catalan, damb eth supòrt des espitaus der Institut Catalan dera Salut e d'alti espitaus e especialistes provedidors. En prumèra linha er Espitau de Vielha aufrís especialitats, urgéncies e lhets entà ingressats, en connexion damb er Arnau de Vilanova de Lhèida e en tot diposar deth Joan XXIII en Tarragona e eth Sant Joan en Reus, toti eri espitaus universitaris. Coma es grani espitaus de Barcelona, Vielha a ues possibilitats de potenciau assistenciau nautes, que se higen aué as qu'aufrissen es convènis damb es centres sanitaris dera Nauta Garona, coma er Espitau de Comenges en Sant Gaudenç, e espitaus de Tolosa, coma es espitaus universitaris de La Grave, Ranguèil o Purpan,

permetent derivar pacients des de Vielha, o èster atengudi aqui medeish s'ei de besonh.

Entath dia a dia aranés calen subministraments entàs professionaus dera indústria dera construccion e eth manteniment des cases, coma es hustèrs, plombaires, ebenistes, electricians... e tot açò a d'èster, e ei, apròp dera estacion e dera Val d'Aran, coma per exemple en Palhars, ena Ribagòrça o ena Nauta Garona.

E en un entorn non necessàriament propèr cau indústria provedidora de materiau esportiu, accèssi e materiau de transpòrt, carretères enquiàs vals vesies des quate punts cardinaus, tunèl modern - qu'aciú ja lo demanaue J.M. España Sirat -, tren, usatge racionau des automobils e aeropòrts non guaire luenh. Era Generalitat republicana, enes ans trenta, autorizèc era linha aeriana Barcelona - Sèu d'Urgelh, a instàncies andorranes, damb ua possibla prolongacion per aire enquiara Val d'Aran, includida ena madeisha concession.

Fig. 62: Casa viuenda qu'en 1919 ère propietat de J.M. España Sirat

Aué i a aeropòrts propèrs foncionant: ena Sèu d'Urgelh, Alguaire, Reus o Tolosa, ciutat damb ua grana tradicion aeronautica e universitària. A viatges i aterrisson avions damb esquiaires britanics.

En Vielha i a un elipòrt operatiu, qu'installèc era Generalitat, a on tot soent i aterrisson e s'enlairen elicoptèrs, que dan un servici molt important, en tot transportar pacients enquiàs espitaus, portar subministraments tàs refugis de montanha o en tot

hèr trabalhs de vigilància. Tanben i a d'alti elicoptèrs que transpòrten esquiaires que van a gaudir der eliesquí en montanhes coma eth Tuc dera Pincèla o eth pòrt de Vielha.

Atau, en orde uman, ar entorn d'ua estacion d'esquí sostenibla cau un bon nivèu de vida, tant materiau coma culturau. Coma escriu Núria Puig Barata, exesquiaira de competicion e professora d' INEF, començant pera formacion enes escòles, instituts e escòles d'esquí, er aprenentatge requerís pedagogia. Atau, er esquí a estat estudiat tant scientificament coma pedagogicament.

Era memòria des darrèrs cent ans ena Val d'Aran mòstre coma es màstres de Bagergue, Salardú e Arties, e es Germans des Escòles Cristianes de *La Salle* de Vielha, eth collègi *Hispano-Francés*, es Germanes dera Sagrada Família de Les e es actuaus màstres des escòles araneses e professors der Institut d'Aran, an hèt e hèn un trabalh basic de formacion umana.

Era Escòla d'esquí de Baqueira, es clubs CEVA e CAEI, eth CEC e eth Grop e eth Centre de Tecnificacion, e es escòles particulars d'esquí an procurat era formacion complementària dera joenessa ena nòsta cultura, en tot seguir era maxima classica *mens sana in corpore sano*. Tot açò a hèt possible er arraïtzament der esquí ena Val d'Aran e es sues montanhes, en tot respectar era sua cultura e tradicions.

Andrèu Pujol e Juli Sala

HÒNTS

- Bulletin deth CEC. Noveme-Deseme de 1919. El ski a la Vall d'Aran. *Lluís Estasen*.
- Archiu fotografic CEC. Hons Lluís Estasen
- Lluís Estasen. *Josep Iglèsies*.
- La conquista del Pirineo. *Marcos Feliu*.
- Esports de neu a Catalunya. *Margarida Cardona i Lluís Dupré*.
- 100 anys d'esquí a Catalunya. *Antoni Real*.
- L'Esquí a Catalunya. *Daniel Romani*.
- Esquí Alpí. *Núria Puig*.
- La Vall d'Aran. *Manolo Maristany*.
- Lluís Estasen, muntanyenc integral. *Josep M^a. Cuenca*.
- J.M. Espanha Sirat. *Albert Manent*.
- Er esquí ena Val d'Aran pendent eth periode anterior a Vaquèira. Rev. Terra Aranesa. *Andrés Ribera*.
- 120 anys d'Història. 1876-1996. *Centre Excursionista de Catalonha*. Diuèrsi autors.
- Aran Istòria Grafica. *Fondacion Musèu Etnològic dera Val d'Aran*. Diuèrsi autors.
- Excursions pels Pirineus. Montgarri. *Josep Mª Guilera*.
- Musèu dera Nhèu. *Salardú*.
- Exposicion Refugi Ròsta. *Salardú*.
- Exposicion en Santuari de Montgarri. *Montgarri*.
- L'Escola que he viscut. 1919 -1977. *Cèlia Artiga*. Edicion de Família Artiga.
- Los Moga dera Val d'Aran. *Santiago Temprado*. 1997. Ed. Felipe Mòga.
- Del Canigó a l'Aneto. *Jacint Verdager*. Edicion des quadèrns de 1882 e 1883. *Pagès Editors*. 2002.
- Maquis a Catalunya. De la invasió de la Vall d'Aran a la mort del Caracremada. *Ferran Sanchez Agustí*. *Pagès Editors*. 2000.

- Historia de la Villa de Benasque, Anciles y Cerler. *Antonio Merino*. Edite Excm. Ajuntament de Benasc.
- La missió arqueològica del 1907 als Pirineus. Obra Social. Fundacion “La Caixa”.
- Encyclopédie des Pyrénées. Diüersi autors.
- La Batalla dels Pirineus. *Josep Calvet, Annie Rieu-Mias, Noemí Riudor*. Ed. Garsineu. Tremp, 2011.
- Souvenirs d'un montagnard. *Henry Russell, 1878*. Versió Ed. Barrabès 2002
- Cultura i Arxiu Fotogràfic. Centre Excursionista de Catalonha. 2019.
- Los inicios del esquí en el Valle de Aran. *Alejandro y Ricardo Atienza y Xavier Torreadella*. Ed. Garsineu. Tremp 2020.
- Memòria e Informe Consolidat ena Junta d'Accionaris de Baqueira/Beret. 2019.
- Juli Soler i Santaló. *Josep Iglèsies*.
- Un siglo de esquí en el Pirineo. *Antoni Real*.
- L'esquí al Pirineu Occidental. *Xavier Torreadella*.
- Els Germans Artiga recorden. *Xavier Artiga*.

ARREGRAÏMENTS PERSONAUS

Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran

Archiu d'Aran

Centre Excursionista de Catalonha

Rafaèl Mombiedro Giró

Felip Mòga Aura

Frederic Vergés Bartau

Mossen Jusèp Amiell

Ròsa Maria Salgueiro

Lourdes Santacruz

Francesc Palacín

Berenguer Vidal

Joan Ballester

Francesc Felip

Feliu Izard

Loís Gomez

Jusèp Loís Sans

Núria Puig

Jèp de Montoya

Jusèp Mòga Aura

Montserrat Bofill

Alidé Sans

Montserrat Pérez

Xavier Galiana

